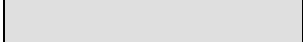

ΘΕΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ

Τα πολιτικά κόμματα

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1.

ΠΗΓΗ 1

Η σχέση πελατείας είναι μια σχέση εκούσιας διπολικής ανταλλαγής ανάμεσα σε κοινωνικούς φορείς άνισης κοινωνικής και οικονομικής ισχύος, που στηρίζεται στην αμοιβαία ανάληψη υποχρεώσεων παροχής ορισμένων διαφορετικών υπηρεσιών, χωρίς το πλέγμα αυτό των υποχρεώσεων να εντάσσεται σ' ένα δεδομένο έννομο ή οπωσδήποτε θεσμοποιημένο σύστημα αξιολογικών κανόνων συμπεριφοράς και αντιστοίχων κυρώσεων.

Κ. Τσουκαλά, *Το πρόβλημα της πολιτικής πελατείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα*
Στο: Γ. Κοντογιώργη (επιμ): *Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*,
Αθήνα 1977, σ. 76

ΠΗΓΗ 2

Κύριο στοιχείο του ανεπίσημου συστήματος (σημ.: διακυβερνήσεως-παραδοσιακή επιβίωση από την οθωμανική εποχή, το οποίο λειτουργεί συγχρόνως με το επίσημο σύστημα διακυβερνήσεως που ενυπήρχε στις δυτικότερες καινοτομίες, κατά την οθωμανική περίοδο) ήταν η «προστασία». Δεν ήταν θεσμός νομοθετημένος αλλά καθιερωμένος από την καθημερινή χρήση και τη συνήθεια. Δημιούργημα μιας κοινωνίας χωρίς έντονη διαφοροποίηση στον πολιτικό, τον οικονομικό, τον κοινωνικό τομέα, η «προστασία» αποτελούσε μέρος ενός ευρύτερου κοινωνικού διακανονισμού τον οποίο οι Έλληνες είχαν δοκιμάσει στον προσωπικό τρόπο ζωής τους. Κύριο χαρακτηριστικό του ήταν η εξάρτηση· όχι όμως εξάρτηση από το φεουδάρχη, όταν οι θεσμοί αμετάκλητοι και διαρκείς, καθορίζονταν από το νόμο ή την κοινωνική θέση, εκτός από ειδικές περιστάσεις που καθορίζονταν από το νόμο και το έθος. Η εξάρτηση του τύπου «προστάτης-πελάτης» προϋπέθετε και την ικανότητα του πρώτου να εξυπηρετεί τον «πελάτη» και την ελευθερία του τελευταίου να διακόπτει τους δεσμούς όταν έβρισκε ότι δεν τον ικανοποιούσαν τα ανταλλάγματα με τα οποία εξαγόραζαν την εξάρτησή του.

Η εξάρτηση ευνοούσε τον ανταγωνισμό ανάμεσα στους «προστάτες» για να επιτύχουν την υπακοή των «πελατών» και ταυτόχρονα τον ανταγωνισμό των τελευταίων για να εξασφαλίσουν την εύνοια των «προστατών». Λειτουργούσε πέρα από διαχωρισμούς τάξεων, δημιουργώντας πλέγματα οριζόντια σε σχήμα πυραμίδας, έτσι ώστε ο προστάτης μπορούσε να γίνεται «πελάτης» ανάλογα με τη θέση του απέναντι σε κάποιον που θα ήταν λιγότερο ή σε κάποιον άλλο που θα ήταν περισσότερο ισχυρός.

Ι.Ε.Ε., ΙΓ', σ. 14

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις πληροφορίες του βιβλίου σας, να προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά του συστήματος των πελατειακών σχέσεων στην Ελλάδα του 19ου αιώνα.

2.

ΠΗΓΗ 1

Το σύστημα των πελατειακών σχέσεων.

Συνθήκες διαμόρφωσής τους στην Ελλάδα

Ο βαυαρός λόγιος *Friedrich Thiersch*, που είχε έρθει σε στενή επαφή με ελληνικές πολιτικές ομάδες το 1832, έδωσε μια κλασική περιγραφή του συστήματος των πελατειακών σχέσεων:

«Για να κατανοήσει κανείς τη φύση αυτού του συστήματος των πελατειακών σχέσεων και τις υποχρεώσεις που επέβαλλε στους προστάτες, πρέπει να κατανοήσει σε ποια κατάσταση είχαν αφήσει την κοινωνία στην Ελλάδα οι αιώνες, οι χιλιετίες ίσως. Αφού δεν υπήρχε κεντρική εξουσία ικανή να ελέγχει και να υπερασπίζεται τους ανθρώπους, καθένας ήταν αναγκασμένος να αναζητεί αλλού στήριγμα και προστασία. Το φυσικότερο και ασφαλέστερο στήριγμα βρισκόταν στην οικογένεια, της οποίας τα μέλη, αλλά και οι συγγενείς ως τον δεύτερο βαθμό, πουθενά δεν ήταν τόσο στενά συνδεδεμένα και τόσο έτοιμα να αλληλοβοηθηθούν όσο στην Ελλάδα. Ύστερα, ο απομονωμένος άνθρωπος έπρεπε να εξασφαλίσει μια θέση ανάμεσα στους άλλους. Ανάλογα με το πόσο αδύνατος ή δυνατός αισθανόταν, γινόταν οπαδός κάποιου ισχυρού, ή συγκέντρωνε ο ίδιος οπαδούς γύρω του. Με τον τρόπο αυτό, κάθε επιφανής έχει γύρω του έναν λίγο πολύ σημαντικό αριθμό από υποτακτικούς, που τον συναναστρέφονται, τον ακούνε, ζητούν τη συμβουλή του, εκτελούν τις επιθυμίες του και υπερασπίζουν τα συμφέροντά του, προσέχοντας πάντα να είναι αντάξιοι της εύνοιας του και να κερδίζουν την εμπιστοσύνη του. Αυτή είναι η προέλευση και η φύση των αναρίθμητων φατριών από τις οποίες είναι γεμάτη η Ελλάδα. Οι αρχηγοί τους, όταν δεν αισθάνονται αρκετά δυνατοί, ώστε να είναι, οι ίδιοι και οι οπαδοί τους, αυτοδύναμοι, μπαίνουν στην υπηρεσία ενός ισχυρότερου αρχηγού, αυξάνοντας με την προσχώρησή τους τη δύναμη και την επιρροή του. Αυτοί λοιπόν συνδυάζουν το ρόλο του προστάτη απέναντι στους πελάτες τους με το ρόλο του πελάτη απέναντι στον προστάτη που στέκεται σε ψηλότερη βαθμίδα. Με τη συνένωση ακριβώς αυτών των ομάδων σχηματίζονται τα κόμματα.

Ο *George Finlay*, ο άγγλος φιλέλληνας που έγραψε μια σημαντική ιστορία της μεσαιωνικής και νεότερης Ελλάδας, μολονότι δεν αναλύει πουθενά λεπτομερώς το σύστημα, και δεν εμβαθύνει στην τεράστια σημασία του για τη δομή των ελληνικών πολιτικών πραγμάτων, αναγνωρίζει την ύπαρξη του παρεμπιπτόντως, όταν αναφέρεται «στους προσωπικούς οπαδούς και στις ένοπλες ομάδες» των προεστών. Ακόμη και το 1863, ο γάλλος περιηγητής *Antoine Grénier* σημειώνει ότι το σύστημα επιζεί:

«Υπό τον τουρκικό ζυγό οι Έλληνες είχαν δύο ειδών προστάτες απέναντι στους τυράννους τους: 1ον τους προεστούς ή τους οπλαρχηγούς τους, και 2ον τους ξένους προεστούς. Έτσι διαμορφώθηκαν οι συνήθειες, οι παραδόσεις, στην ουσία οι αναγκαιότητες που εξακολουθούν ακόμη να υπάρχουν».

J. A. Petropoulos, *Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)*, Α΄-Β΄, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1997, σσ. 67-68

ΠΗΓΗ 2

Ένα άλλο κείμενο δυτικής προέλευσης¹, που περιγράφει την περίπτωση ενός οπλαρχηγού, δείχνει πόσο βαθιά ριζωμένη ήταν συχνά η πολιτική πελατεία στο στρατιωτικό σύστημα και στις οικονομικές συνθήκες της ελληνικής κοινωνίας:

«Μιά και οι καπετάνιοι² είναι οι πιο ισχυροί άνδρες στην Ελλάδα, θα σας δώσω μια σύντομη περιγραφή ενός απ' αυτούς, που λέγεται Στονάρης³. Ζεί σ' ένα χωριό, το Κούτσινο, κοντά στον Ασπροπόταμο, στη Θράκη⁴. Τα κτήματά του βρίσκονται άλλα στην πεδιάδα και άλλα στα βουνά. Έχει στην κατοχή του περίπου εκατόν είκοσι χωριά, και στο καθένα κατοικούν, κατά μέσον όρο, κάπου εβδομήντα οικογένειες. Οι ορεσίβιοι καταγίνονται κυρίως με τα κοπάδια τους. Ο Στονάρης έχει γύρω στις 7-8 χιλιάδες ζώα, ενώ η οικογένειά του κατέχει συνολικά γύρω στις 500 χιλιάδες: άλογα, βόδια, αγελάδες, πρόβατα, κασίκες – κυρίως τα δύο τελευταία. Τα κοπάδια μένουν επτά μήνες στα βουνά, και τον υπόλοιπο χρόνο στις πεδιάδες. Ο καπετάνιος εκμισθώνει τα ζώα στους βοσκούς, που είναι υποχρεωμένοι να του δίνουν το χρόνο, για κάθε πρόβατο, δύο λίμπρες βούτυρο, δύο λίμπρες τυρί, δύο λίμπρες μαλλί και ένα πιάστρο. Κάθε οικογένεια έχει από πενήντα ως εκατόν πενήντα ζώα, και συνήθως εκχερσώνει μια μικρή έκταση γης και την καλλιεργεί. Οι πεδιάδες καλλιεργούνται με αρκετά ικανοποιητικό τρόπο. Δεν ανήκουν στον Στονάρη, αλλά τις νέμονται οι καλλιεργητές, που πληρώνουν ένα τρίτο της οφειλόμενης προσόδου στους Τούρκους, ένα τρίτο στον καπετάνιο και το άλλο τρίτο για τη συντήρηση των στρατιωτών...

Οι κατώτεροι καπετάνιοι είναι στις διαταγές του Στονάρη, εισπράττουν ο καθένας εισφορές από τρεις ή τέσσερις οικογένειες, και ο καθένας διοικεί ορισμένον αριθμό ανδρών.

Οι τακτικοί στρατιώτες του Στονάρη φτάνουν τους τετρακόσιους. Μπορούσε όμως να συγκεντρώσει άλλες τρεις χιλιάδες από τους χωρικούς του. Οι στρατιώτες πληρώνονται μόνο τρεις μήνες το χρόνο· η πρώτη κατηγορία παίρνει είκοσι πιάστρα το μήνα, η δεύτερη δεκαπέντε και η τρίτη δώδεκα. Ζουν καλά· τρώνε δυο φορές την ημέρα, κρέας και ψωμί, που τα παίρνουν από τους ιδιοκτήτες των σπιτιών όπου κατοικούν. Ο καπετάνιος τους προμηθεύει πολεμοφόδια και δέρματα για τα υποδήματά τους, αλλά τα όπλα και τα ρούχα τους τα βρίσκουν μόνοι τους. Δεν υπόκεινται σε κανενός είδους στρατιωτική πειθαρχία ή ποινή, και μπορούν να εγκαταλείψουν τον αρχηγό τους όποτε θέλουν...

Σε κάθε χωριό υπάρχει ένας προεστός. Οι προεστοί αυτοί βρίσκονται υπό τον έλεγχο των καπετάνιων, που είναι οι ηγεμόνες της χώρας».

J. A. Petropulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους, σσ. 68-69

¹ Stanhope προς Bowring, Μεσολόγγι, 27 Ιαν. 1824, Leicester Stanhope, Greece in 1823 and 1824: *Series of Letters an other Documents on the Greek Revolution*, νέα έκδοση, Λονδίνο 1825, σσ. 93-94.

² Στο πρωτότυπο: capitano-capitani.

³ Πρόκειται για τον γνωστό οπλαρχηγό Νικόλαο Στουρνάρη η Στονάρη.

⁴ Ο Ασπροπόταμος (Αχελώος) βρίσκεται στην Αιτωλοακαρνανία, όχι στη Θράκη.

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του βιβλίου σας, να προσδιορίσετε τους παράγοντες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του συστήματος των πελατειακών σχέσεων στην Ελλάδα.

3.

ΠΗΓΗ

Η οικογένεια, παρά το γεγονός ότι ο ρόλος της διέφερε από τόπο σε τόπο ανάλογα με τις συνήθειες, αποτελούσε όχι απλώς τη βασική κοινωνική μονάδα, αλλά και τη θεμελιώδη οικονομική και πολιτική μονάδα στη δομή της ελληνικής κοινωνίας. Η οικονομική και πολιτική δραστηριότητα ήταν οργανωμένη σε οικογενειακή βάση. Συνήθως ο σύζυγος διαχειριζόταν την προίκα της γυναίκας του, ενώ οι γιοί του, ακόμη και μετά την ενηλικίωσή τους, δεν μπορούσαν να προβάλλουν ατομικές απαιτήσεις για το διαχωρισμό της οικογενειακής περιουσίας πριν από το γάμο τους. Ο πρώτος ή ο τελευταίος γιός, ανάλογα με την περιοχή, ζούσε με τον πατέρα ως «διάδοχός» του. Μολονότι οι άλλοι γιοί, συχνά αλλά όχι πάντα, δημιουργούσαν τα δικά τους νοικοκυριά, ελάχιστα συμμετείχαν στον καθορισμό της έκτασης της γης που τους αναλογούσε. Η απόφαση αυτή ήταν μάλλον αποτέλεσμα περίπλοκων οικογενειακών διευθετήσεων, που τις κατεύθυνε ο πατριάρχης της οικογένειας.

.....
Όπως η οικογένεια καλλιεργούσε από κοινού τη γη με την καθοδήγηση του πατέρα, έτσι και οι εμπορικές επιχειρήσεις των Νησιών αποτελούσαν οικογενειακές υποθέσεις. Ο προεστός, ακόμη και αν κυβερνούσε ο ίδιος το καλύτερο σκάφος του, θα εμπιστευόταν τα υπόλοιπα καράβια στους γιούς και στους στενούς συγγενείς του ...

Οργανωμένη μ' αυτό τον τρόπο η οικογένεια, όχι μόνο παρείχε βιοτικούς πόρους στα μέλη της, αλλά αναλάμβανε επιπλέον για λογαριασμό τους δημόσιες λειτουργίες, όπως θα λέγαμε με σύγχρονα κριτήρια. Τοποθετούσε επίλεκτα μέλη της σε δημόσιες θέσεις, με σκοπό να τις εκμεταλλευτεί για τη προστασία ή την προώθηση των οικογενειακών της συμφερόντων. Αναλάμβανε αστυνομικές εξουσίες για να προστατεύσει την περιουσία της, ή ακόμη και για να επιτεθεί εναντίον τοπικών εχθρών. Έπαιρνε επίσης ευεργετικά μέτρα για τα μέλη της, δηλαδή εξασφάλιζε περίθαλψη στους φτωχούς, καθοδήγηση στις χήρες και στα ορφανά, και ενδεχομένως πλήρη εκπαίδευση στους πιο προικισμένους νέους. Όπως είχε αντιληφθεί πολύ καλά ο Thiersch, η σπουδαιότητα της οικογένειας είναι κατανοητή στο πλαίσιο μιας κοινωνίας όπου η κεντρική πολιτική εξουσία, είτε γιατί ήταν αδύναμη, είτε γιατί ήταν αυθαίρετη και καταπιεστική, ενέπνεε ανασφάλεια και φόβο. Μόνο τα μέλη της ίδιας οικογένειας θεωρούνταν αξιόπιστα και ικανά να αντιμετωπίσουν από κοινού τις απειλές και τις επιθέσεις ενός εχθρικού περιβάλλοντος. Αυτός ο δεσμός εμπιστοσύνης ήταν γενικά άρρηκτος, όχι μόνο λόγω της ιερότητας των δεσμών του αίματος, αλλά και επειδή τα συμφέροντα των μελών της

οικογένειας ήταν τόσο οργανικά συνυφασμένα στον οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό τομέα, ώστε το συλλογικό συμφέρον να ταυτίζεται με το ατομικό.

J. A. Petropoulos, *Πολιτική και Συγκρότηση κράτους*, σσ. 69-70

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο της πηγής και τις πληροφορίες του βιβλίου σας να εξηγήσετε με ποιο τρόπο αναπληρώνεται η απουσία συστήματος κρατικής μέριμνας (κοινωνικής πρόνοιας) στην προεπαναστατική Ελλάδα.

4.

ΠΗΓΗ 1

Παρουσιασθείς (σημ.: ο Δ. Υψηλάντης) εις Ύδραν (σημ.: το καλοκαίρι του 1821) ως πληρεξούσιος του Γ. επιτρόπου της Αρχής, υποδέχεται και αναγνωρίζεται υπό των προκρίτων· μεταβαίνει εις Σπέτσας και αναγνωρίζεται ωσαύτως· εκείθεν μεταβαίνει εις Άστρος συνωδευμένος με τον επίσκοπον Βρεσθένης, επί τούτω σταλέντα υπό των Πελοποννησίων, όπου, αφ' ου τον υπεδέχθησαν τα μέλη της Γερουσίας και πολλοί των προκρίτων της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδος και των Νήσων, και των οπλαρχηγών και στρατιωτών, μετέβησαν όλοι εις το εν Βερβένοις στρατόπεδον να συμβουλευθώσι περί των πραγμάτων. Αυτόθι ο Υψηλάντης ανέγνω το έγγραφον, δι' ου αποκαθίστατο πληρεξούσιος του Γ. επιτρόπου της Αρχής και οι Έλληνες επευφήμησαν...

*Τότε οι ολιγαρχικοί τον διεφιλονείκησαν το δικαίωμα της επ' ονόματι του παραδόσεως του ειρημένου φρουρίου, τον είπον ότι έπρεπε να παραδοθή εν ονόματι του έθνους, και τον δίδουσι να εννοήση ότι δεν τον αναγνωρίζουσιν ως τοιούτον οποιός επαρουσιάσθη, και δεν τον παραχωρούσι την εξουσίαν, την οποίαν εν ονόματι της Αρχής της εταιρείας αντιποιείται. **Αυτοί ζητούσι να επικυρώση την Γερουσίαν των**, να διευθύνη δε τα πράγματα, και να κινή τα στρατεύματα, παρά των συγγενών και των οικείων των διοικούμενα, **κατά τας αποφάσεις της Γερουσίας**, ήτις έμελλε να ήναι το συμβούλιόν του· προ λίγου μάλιστα εφρόνουν να τον ψηφίσωσι και αυτόν απλούν μέλος, μίαν και μόνην ψήφον έχοντα εις τας αποφάσεις της. Ο δε Υψηλάντης κατά την έννοιαν του τίτλου, πληρεξούσιος του Γ. επιτρόπου, αναπτυχθείσαν υπό του Νεοφύτου Βάμβα, τον οποίον έχει αρχικαγγελάριον και σύμβουλον, εννοεί να ήναι υπέρτατος άρχων και να διευθύνη τα τε πολιτικά και τα πολεμικά κατά τινάς όρους· να ήναι δε ο πληρεξούσιος αρχιστράτηγος της Ελλάδος και τα στρατεύματα να εξαρτώνται και να διευθύνωνται απολύτως από αυτόν· θέλει και να διορισθή αντί της Γερουσίας ειδός τι συμβουλίου, να χρησιμεύση ως φροντιστήριον, δια να προμηθεύη τ' αναγκαία δια τον πόλεμον.*

N. Σπηλιάδη, *Απομνημονεύματα* (Α' 203-213)

[Πηγή: *Θέματα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας από τις Πηγές, Γ' Λυκείου*, Αθήνα 1998, σσ. 92-93]

ΠΗΓΗ 2

Είναι αξιοσημείωτος η προκήρυξις του Δημ. Υψηλάντου (6/18 Οκτωβρίου 1821) δι' ης διετάχθησαν αι εκλογαί προς συγκρότησιν της Εθνοσυνελεύσεως (σημ.: της Επιδαύρου), διότι εις αυτήν πλην άλλων τονίζεται ότι ο αγών διεξηγετο υπέρ της απελευθερώσεως του λαού από πάσης καταπίεσεως όχι μόνον από της δυναστικής των Τούρκων, αλλά και από της οικονομικής των Χριστιανών ισχυρών. «Ήλθον, έγγραφεν ο Υψηλάντης, να διεκδικήσουν τα δίκαιά σας, την τιμήν την ζωήν, την περιουσίαν σας· ήλθον να σας δώσω νόμους δικαίου, δικαστήρια αμερόληπτα... Καιρός είναι να παύση πλέον η τυραννία όχι μόνο των Τούρκων, αλλά και η τυραννία των ατόμων εκείνων, τα οποία συμμεριζόμενα τα αισθήματα των Τούρκων, ζητούν να καταπιέζουν τον λαόν...»

Α. Σβώλου, *Τα Ελληνικά Συντάγματα, 1822-1975/1986*,
Η συνταγματική Ιστορία της Ελλάδος, εκδ. Στοχαστής, 1998, σ. 62

ΠΗΓΗ 3

[Αποσπάσματα από επιστολή του Αλέξ. Μαυροκορδάτου προς τον Δημ. Υψηλάντη (27 Οκτωβρίου 1821). Στην επιστολή αυτή ο Μαυροκορδάτος στρέφεται με πάθος εναντίον του Αλεξ. Υψηλάντη, αλλά κατηγορεί και τον Δημήτριο (Υψηλάντη) απερίφραστα]:

«Ν' αφήσωμεν τα ονόματα αρχηγών και πληρεξουσίων και επιτρόπων· να οργανώσωμεν την διοίκησιν από τους ιδίους εντοπίους, των οποίων να γένωμεν ημείς οδηγοί, καθ' όσον δυνάμεθα· να την συγκεντρώσωμεν εις ολίγας χείρας, εν όσω να προσκαλέσωμεν κανένα υποκείμενον, οίος ο πρίγκηψ Ευγένιος ή ο κόμηξ Καποδίστριας ή πας τις άλλος ικανώτερος ημών. Ν' αφήσωμεν όλα τα ξένα και να εναγκαλισθώμεν όλα τα εθνικά σχήματα· να αφήσωμεν ό,τι μας κάμνει υπόπτους εις τας ευρωπαϊκάς δυνάμεις, ως μετέχοντας των Ιακωβινικών φρονημάτων· να παραστήσωμεν εις την Ευρώπην τα δίκαιά μας όχι με παχείας λέξεις, αλλά με λακωνισμόν άξιον των προγόνων μας και με μετριοφροσύνη».

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΒ', σ. 198

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του βιβλίου σας, να παρουσιάσετε τις διαφορετικές απόψεις προκρίτων και Υψηλάντη στο θέμα της διακυβέρνησης της επαναστατημένης Ελλάδας.

5.

ΠΗΓΗ 1

Το Σύνταγμα της Επιδαύρου έθεσε τας βάσεις της οργανώσεως της νέας, εθνικής, εξουσίας ως εξής: α') Η «Διοίκησις» σύγκειται εκ δύο σωμάτων, **βουλευτικού** και **εκτελεστικού**, τα δύο δε αυτά σώματα «**ισοσταθμίζονται** με την αμοιβαίαν συνδρομήν των εις την κατασκευήν των νόμων, διότι ούτε αι του βουλευτικού αποφάσεις έχουσι κύρος νόμου άνευ της επικυρώσεως του εκτελεστικού σώματος, ούτε τα σχέδια νόμων όσα προβάλλονται παρά του εκτελεστικού εις το βουλευτικόν έχουσι κύρος αν δεν εγκριθώσιν από το

βουλευτικόν σώμα». Ιδρύθη τουτέστιν αντιπροσωπευτικόν σύστημα, συγκείμενον εκ μιας βουλής, και αφ' ετέρου πολυπρόσωπος ανωτάτη Αρχή της εκτελεστικής εξουσίας, εις τα δύο δε αυτά όργανα εν συμπράξει ανετέθη η νομοθετική εξουσία. Ειδικώτερον εις την εκτελεστικήν εξουσίαν εχορηγήθη δικαίωμα κυρώσεως των νόμων –απόλυτον veto- χωρίς ν' αναγνωρισθή εις αυτήν δικαίωμα διαλύσεως της Βουλής. β') Το δικαστικόν «είναι ανεξάρτητον από τας άλλας δύο δυνάμεις, του εκτελεστικού και του βουλευτικού».

Α. Σβώλου, Τα Ελληνικά Συντάγματα, σ. 63

ΠΗΓΗ 2

Το «Προσωρινόν Πολίτευμα» της Επιδαύρου

Το πολίτευμα τούτο, δια να μη διεγείρη, ως δημοκρατικόν την δυσπιστίαν της Ιεράς Συμμαχίας, ωνομάσθη «προσωρινόν». Διεκρίνετο, όπως αντιλαμβάνει κανείς, από έντονον αντιαπολυταρχικήν διάθεσιν. Βεβαίως δε, λόγω του πολυαρχικού χαρακτήρος του, και συγκεκριμένως λόγω της χρονικώς περιορισμένης θητείας του εκτελεστικού, της ελλείψεως ενότητας και ισχύος του πολυμελούς εκτελεστικού, δεν ήτο προωρισμένον να διευκολύνη τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, ο οποίος πιθανώς θα ηυδοκίμει περισσότερον υπό την διεύθυνσιν ενός ή ολίγων προσώπων. Αλλ' η διαχειριζομένη τον Αγώνα κατά τόπους αριστοκρατία των προεστών και των στρατιωτικών δεν ηνείχετο ευκόλως την αρχήν ενός μόνον προσώπου, τώσω μάλλον, καθόσον δεν φαίνεται να υπήρχεν εκείνην την εποχήν αρχηγός του μαχομένου λαού ικανός να επιβληθή γενικώτερον δια της υπεραρχίας του. Η ιστορία των επαναστάσεων, άλλως, δεν αποδεικνύει ότι υπό ωρισμένον σύστημα ασκήσεως της εξουσίας αποφεύγονται πάντως αι ρήξεις μεταξύ των φορέων της επαναστατικής θελήσεως, τουναντίον δε το ελεύθερον πολίτευμα αποτελεί την πρώτην, γενικώς αισθητήν, ανάγκην των κατά της απολυταρχίας εξεγειρομένων. Οιονδήποτε δε πολίτευμα, και πολύ περισσότερον το της Επιδαύρου, δεν ήτο δυνατόν να εφαρμοσθή ομαλώς εις τας περιπτώσεις τώσον ανίσου αγώνος και ειδικώς την επιούσαν της εξεγέρσεως εναντίον καταθλιπτικής δεσποτείας, υπό το κράτος της οποίας πολλοί των ηγετών της Επαναστάσεως είχαν εξοικειωθή με πολλά εκ των ελαττωμάτων της απολυταρχίας και ίδια τον ολιγαρχικόν φθόνον και την συστηματικήν καχυποψίαν. Δια τους αυτούς λόγους και η ύπαρξις των τοπικών Διοικήσεων τας οποίας διετήρησε το Σύνταγμα της Επιδαύρου και αι οποίαι απετέλουν «μερικωτέρας κεφαλάς της Ελλάδος», αντί να γίνη πρόξενος καλού δια της αποκεντρώσεως, συνετέλει εις την σύγχυσιν, διότι επέτεινε την αδυναμίαν του εκτελεστικού και δεν ηυνόει την επιτυχίαν του πολιτεύματος.

Παρά ταύτα το έργον της πρώτης Εθνικής ημών Συνελεύσεως είναι αξιοσημείωτον, διότι ίδρυσε μετά τώσων αιώνων στέρησιν, το πρώτον εν Ελλάδι ελεύθερον πολίτευμα και ακόμη διότι μαρτυρεί περί της επιδράσεως των ιδεών της Γαλλικής Επαναστάσεως εις την συνείδησιν στρωμάτων τινών του λαού και των πολιτικών ηγετών αυτού. Και ειδικώτερον όχι μόνον αι

οργανωτικά βάσεις του πολιτεύματος της Επιδαύρου είναι εις πολλά σημεία εμπνευσμένοι από τα Γαλλικά Συντάγματα του 1793 και του 1795 -όπως λ.χ. το πολυμελές της εκτελεστικής εξουσίας- αλλά και οι απώτεροι σκοποί της Επανάστασης συμπίπτουν προς το θεμελιώδες αίτημα του κινήματος της αστικής τάξεως, όπως διεκηρύχθη από την Γαλλικήν και προ αυτής από την Αμερικανικήν Επανάστασιν.

A. Σβώλου, Τα Ελληνικά Συντάγματα, σσ. 64-65

Αφού μελετήσετε τα παραθέματα, να κρίνετε εάν και σε ποιο βαθμό οι σχετικές διατάξεις (πηγή 1) του Συντάγματος της Επιδαύρου (1822) είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες του αγώνα Ανεξαρτησίας και στις προσδοκίες των επαναστατημένων Ελλήνων

6.

ΠΗΓΗ

Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος

Κατά την εν Τροιζήνι Γ' Εθνικήν Συνέλευσιν (1 Μαΐου 1827)

Κεφάλαιον Γ' : Δημόσιον Δίκαιον των Ελλήνων

αρθ. 5. Η Κυριαρχία ενυπάρχει εις το Έθνος· πάσα εξουσία πηγάζει εξ' αυτού, και υπάρχει υπέρ αυτού.

7. Όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον των νόμων

8. Όλοι οι Έλληνες είναι δεκτοί, έκαστος κατά το μέτρον της προσωπικής του αξίας, εις όλα τα δημόσια επαγγέλματα, πολιτικά και στρατιωτικά...

12. Η ζωή, η τιμή και τα κτήματα έκαστου, εντός της επικρατείας ευρισκομένου, είναι υπό την προστασίαν των νόμων.

17. Η Κυβέρνησις ηπορεί ν' απαιτήσει την θυσίαν των κτημάτων τινος δια δημόσιον όφελος, αποχρώντως αποδεδειγμένον, αλλά δια προηγουμένης αποζημιώσεως.

18. Αι βάσανοι και αι δημεύσεις απαγορεύονται.

21. Εις την Ελληνικήν Επικράτειαν, ούτε πωλείται, ούτε αγοράζεται άνθρωπος. Αργυρώνητος δε ή δούλος παντός γένους και πάσης θρησκείας, καθώς πατήση το Ελληνικόν έδαφος, είναι ελεύθερος και από τον δεσπότην αυτου ακαταζήτητος.

26. Οι Έλληνες έχουσι το δικαίωμα, χωρίς προεξέτασιν να γράψωσι και να δημοσιεύσωσιν ελευθέρως δια του τύπου ή αλλέως τους στοχασμούς και τας γνώμας των φυλάττοντες τους όρους ακολούθους όρους:

α' Να μην αντιβαίνωσιν εις τας αρχάς της Χριστιανικής θρησκείας.

β' Να μην αντιβαίνωσιν εις την σεμνότητα.

γ' Ν' αποφεύγωσι πάσαν προσωπικήν ύβριν και συκοφαντίαν.

Κεφάλαιον Ε': Περί συντάξεως της Ελληνικής Πολιτείας

36. Η κυριαρχία του Έθνους διαιρείται εις τρεις εξουσίας: Νομοθετικήν, Νομοτελεστικήν και Δικαστικήν.
37. Η Νομοθετική κατασκευάζει τους νόμους.
38. Η Νομοτελεστική επικυρώνει αυτούς κατά το 73 άρθρον και τους εκτελεί.
39. Η Δικαστική τους προσαρμόζει.
40. Η Νομοθετική εξουσία ανήκει ιδιαιτέρως εις το σώμα των Αντιπροσώπων του λαού, το οποίον ονομάζεται Βουλή.
41. Η Νομοτελεστική ανήκει εις ένα μόνον, ονομαζόμενον Κυβερνήτην, έχοντα διαφόρους υπ' αυτόν Γραμματείς της Επικρατείας.
42. Η Δικαστική εις τα διάφορα δικαστήρια.

A. Σβώλου, Τα Ελληνικά Συντάγματα, σσ. 136-140

Αφού μελετήσετε τα παραπάνω άρθρα του Συντάγματος της Γ' Εθνοσυνέλευσης (Τροιζήνα, 1η Μαΐου 1827), να σχολιάσετε την άποψη: «Το Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος (1827) θεωρείται ότι ήταν το πιο δημοκρατικό και φιλελεύθερο σύνταγμα της εποχής του».

7.

ΠΗΓΗ 1

Κόμματα: διάρθρωση – λειτουργία

Η (φιλελεύθερη) εφημερίδα Αθηνά (του Εμμ. Αντωνιάδη) ... τον Ιούλιο του 1837, προσδιόριζε τα κόμματα ως «... ενώσεις ανθρώπων, όπινες έχουν ίδια συμφέροντα, ιδίας δοξασίας, τα οποία αντίκεινται εις τα συμφέροντα και εις τας δοξασίας άλλων παρομοίων ενώσεων».

Ο κ. Ζωγράφος (έμπειρος πολιτικός με μακρά και βαθιά γνώση της πολιτικής ζωής του τόπου) υποστήριζε πως ο διαχωρισμός ανάμεσα στα ελληνικά κόμματα βασιζόταν περισσότερο σε διαφορές οφειλόμενες σε συμφέροντα και σε προσωπικές σχέσεις παρά σε φρονήματα και πολιτικές αρχές. Ανάλογη στάθηκε η άποψη του Γάλλου διπλωμάτη Θ. Πισκατόρου, γνώστη των ελληνικών προβλημάτων, όταν δήλωνε ότι δεν μπορούσε να δεχθεί την ύπαρξη «πραγματικών» κομμάτων, εφόσον δεν έβλεπε να υπάρχουν διαφορές ουσιαστικές σε προβλήματα αποφασιστικής σημασίας για τη χώρα.

Κοινό χαρακτηριστικό των απόψεων αυτών είναι ότι θεωρούν τα αποκαλούμενα κόμματα ως ενώσεις βασιζόμενες από το ένα μέρος στην προσωπικότητα ενός ηγέτη με δύναμη και επιρροή και από το άλλο στις προσωπικές σχέσεις των μελών τους. Θεωρούν επίσης ότι τα «πραγματικά» κόμματα για να υπάρξουν και να λειτουργήσουν αποτελεσματικά πρέπει να διαθέτουν τρία βασικά χαρακτηριστικά: κατά κύριο λόγο να εκπροσωπούν ιδέες, δεύτερον να έχουν δομή και οργάνωση και τρίτο οπαδούς τους οποίους να μπορούν να κατευθύνουν. Ταυτόχρονα επιδιώκουν να δείξουν ότι όλες αυτές οι προϋποθέσεις, οι απαραίτητες για την ύπαρξη και λειτουργία των κομμάτων, ήταν ανύπαρκτες στις ελληνικές πολιτικές ενώσεις, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι για τον προσδιορισμό τους χρησιμοποιείται η επωνυμία «κόμματα».

ΠΗΓΗ 2

Γενικές Αδυναμίες των Κομμάτων

Η μελέτη της προέλευσης των κομμάτων καθιστά κατανοητές αρκετές γενικές αδυναμίες των κομμάτων που είχαν προκύψει: την αδυναμία και ασάφεια των αρχών τις οποίες αντιπροσώπευαν, τη σχετική απουσία θεσμών και οργανωτικών φορέων, που να τους προσδίδουν ιδιαιτερότητα, τη συχνότατη έλλειψη σύμπνοιας και αποτελεσματικότητας των ενεργειών τους σε εθνικό επίπεδο, και την αντίφαση ανάμεσα στην ιδιαίτερα έντονη αφοσίωση προς τα κόμματα σε τοπικό επίπεδο και στην κατάφωρα καιροσκοπική συμπεριφορά σε εθνικό επίπεδο. Η πρώτη αδυναμία κληρονομήθηκε από τις φατρίες, που δεν είχαν ποτέ την πρόθεση να εκφράσουν αρχές. Η δεύτερη αδυναμία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι τα θεσμικά πλαίσια των φατριών είχαν ως βάση την οικογένεια, και συνεπώς, δεν απαιτούσαν ιδιαίτερη οργάνωση για την εξυπηρέτηση της λειτουργίας τους. Η τρίτη και η τέταρτη απαιτούν περαιτέρω εξέταση.

Τα συστατικά μέρη ενός κόμματος –δηλαδή οι τοπικές πελατείες- διέθεταν τη συνοχή και ανθεκτικότητα που τους προσέδιδαν οι άμεσες προσωπικές επαφές, οι οικογενειακοί δεσμοί και τα αμοιβαία οικονομικά συμφέροντα. Απέκτησαν κάποια μονιμότητα χάρη στη σχετικά σταθερή δύναμη την οποία ανέπτυξαν οι τοπικοί προστάτες ύστερα από τα πρώτα ρευστά χρόνια της Επανάστασης. Τέτοιες εγγυήσεις όμως αποδείχτηκαν αποτελεσματικές μόνο για σχετικά μικρούς, περιφερειακούς σχηματισμούς. Ο μέσος άνθρωπος φαίνεται ότι πρόσφερε την αφοσίωσή του κατά κύριο λόγο στον άμεσο προστάτη του, και υποστήριζε τον αναγνωρισμένο αρχηγό μιας πολιτικής συμμαχίας μόνον επειδή, και για όσο χρόνο, έκανε το ίδιο ο προστάτης του. Αντίστοιχα, όλες οι εύνοιες που παρέχονταν από αυτόν τον αρχηγό κατανέμονταν με τη μεσολάβηση της ιεραρχίας των προστατών. Η αφοσίωση στο κόμμα, με την έννοια της κεντρικής οργάνωσης, ήταν αναμφισβήτητη ασθενής και για μεγάλο μέρος οπαδών σχεδόν ανύπαρκτη.

Όσο ψηλότερα ανέβαινε ένας προστάτης στην πυραμίδα του κόμματος, και όσο ευρύτερη γινόταν η εθνική βάση αυτής της πυραμίδας, τόσο πιο ανομοιογενείς ως προς τη γεωγραφική τους κατανομή γίνονταν οι πελάτες, τόσο ασθενέστεροι γίνονταν οι συναισθηματικοί δεσμοί που ένωναν αυτούς τους πελάτες μεταξύ τους και με τον προστάτη τους, και τόσο μεγάλωνε η δική του αδυναμία να χρησιμοποιήσει τον όποιο πλούτο και τοπική ισχύ διέθετε για να ελέγχει πελάτες, οι οποίοι στο δικό τους επίπεδο διέθεταν την ίδια με αυτόν, αν όχι μεγαλύτερη ...

Συνεπώς οι τοπικές πελατείες είχαν την τάση να αναδιπλώνονται στις δικές τους δυνάμεις, να υποστηρίζουν τους μακρινούς προστάτες τους σε εθνικό επίπεδο, όταν μπορούσαν να αποκομίσουν κάτι από αυτούς, και να αποσύρουν την υποστήριξή τους όταν ήταν δυσαρεστημένες· έφταναν μάλιστα

να συμβιβάζονται με οποιοδήποτε καθεστώς, οποιασδήποτε απόχρωσης, προκειμένου να εξυπηρετούν την πρωταρχική τους λειτουργία, την προστασία των πελατών τους από την εκμετάλλευση. Έτσι, στο εθνικό επίπεδο, όπου η συνεκτική δύναμη του συναισθήματός ήταν ασθενέστερη, το συμφέρον (ο κύριος κινητήριο παράγοντας) έβρισκε τη λιγότερη ικανοποίηση. Ακόμη και όταν εξασφαλιζόταν όμως, η ικανοποίηση αυτή διοχετευόταν μέσω των τοπικών προστατών, οι οποίοι χρωστούσαν την προσωπική αφοσίωση των οπαδών τους στα στερεά στηρίγματα του συμφέροντος και του συναισθήματος.

J. Petropoulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους... , σσ. 172-173

Αφού μελετήσετε τα παραθέματα, να εξηγήσετε γιατί τα αποκαλούμενα «κόμματα» (σημ.: τα τρία ξενικά κόμματα) δεν θα μπορούσαν να διεκδικήσουν επάξια το χαρακτηρισμό τους ως «πραγματικά» κόμματα.

8.

ΠΗΓΗ 1

Ελληνικά «Κόμματα» – Ιδεολογικό περιεχόμενο

Όσοι υποστήριζαν πως τα ελληνικά κόμματα δεν είχαν ιδεολογικό περιεχόμενο μπορούσαν να επικαλεστούν το επιχείρημα ότι δεν υπήρχαν σημαντικές διαφορές στις απόψεις τις οποίες το καθένα εξέφραζε ή ότι οι συχνές μετακινήσεις και αποσκιρτήσεις από το ένα κόμμα στο άλλο έδειχναν πως οι ανάγκες της στιγμής παρά οι πραγματικές πεποιθήσεις και η πίστη προς τη γραμμή του κόμματος έπαιζαν ρόλο στην ένταξή τους. Οι αρνητικές αυτές θέσεις μπορούσαν να αντικρούονται, χωρίς να εξουδετερώνονται εντελώς, από το γεγονός ότι τα κόμματα σ' όλη τη διάρκειά τους έστω και ελάχιστα διαφοροποιημένα το ένα από το άλλο, διατήρησαν επίμονα τους αρχικούς τους προσδιορισμούς: συνταγματικοί-κυβερνητικοί, φιλελεύθεροι-συντηρητικοί, δυτικοί-παραδοσιακοί.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σσ. 25-26

ΠΗΓΗ 2

Ελληνικά «Κόμματα» –Ιδεολογική Τοποθέτηση

Τα κόμματα δεν διαφωνούσαν συνήθως ως προς τους απώτερους στόχους. Υιοθετούσαν ενδεχομένως ασυμβίβαστες επιδιώξεις, ή ενεργούσαν αντίθετα στις διακηρύξεις τους, αλλά επίσημα τουλάχιστον όλα ασπάζονταν ένα κοινό σύστημα αξιών, όπως ήταν η υιοθέτηση της Μεγάλης Ιδέας, ο συνταγματισμός ως επιθυμητή μορφή διακυβέρνησης, η απονομή από το κράτος ανταμοιβών για υπηρεσίες προς την Επανάσταση, η χρησιμοποίηση όλων των επαγγελματικών εξειδικευμένων ατόμων στην διοίκηση, η αποκήρυξη κάθε ξένης επιρροής και κάθε είδους εύνοιας προς οποιαδήποτε από τις τρεις δυνάμεις, η αποδοχή μιας Εκκλησίας αυτοκέφαλης απέναντι στο Πατριαρχείο και αυτόνομης απέναντι στο ελληνικό κράτος. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι η βάση γι' αυτού του είδους την ομοφωνία, είτε αυτή ήταν ειλικρινής είτε μόνον

επιφανειακή, ήταν το εθνικιστικό αίσθημα με τον απώτερο στόχο του (τη Μεγάλη Ιδέα) και οι προϋποθέσεις που απαιτούσε η θεσμική του έκφραση στο έθνος-κράτος (εθνική ενότητα). Όσο ανεύθυνα και αν ενεργούσαν τα κόμματα σε ορισμένες περιπτώσεις, φαίνονταν όλα να συμφωνούν στην αναγκαιότητα αποφυγής κάθε ζητήματος που θα μπορούσε να καταστρέψει την εύθραυστη ενότητα του κράτους. Αυτό ακριβώς κάλυπτε κάπως το βασικό πολιτισμικό χάσμα.

Έτσι λοιπόν, ανάμεσα στα συγκεκριμένα ζητήματα πολιτικής και τα απώτερα ζητήματα αξιών, τα κόμματα ανέπτυξαν αντικρουόμενες θέσεις σ' έναν ενδιάμεσο χώρο: στα ευρύτερα ζητήματα που αναφέρονταν σε γενικά μέσα για την κατάκτηση καθολικά αποδεκτών σκοπών. Υπήρχαν πέντε τέτοια ζητήματα στην αρχή της περιόδου (η βαυαροκρατία, ο συνταγματισμός, η Μεγάλη Ιδέα, η εξωτερική πολιτική, οι σχέσεις Εκκλησίας και κράτους) και έξι στο τέλος της (το θέμα των ετεροχθόνων, η μορφή του συντάγματος, η Μεγάλη Ιδέα, η εξωτερική πολιτική, οι σχέσεις Εκκλησίας και κράτους και το ζήτημα της διαδοχής).

Το «ρωσικό» κόμμα είχε μάλλον τη σαφέστερη ιδεολογική τοποθέτηση, εξαιτίας της στενής του ταύτισης με την υπεράσπιση των συμφερόντων της Εκκλησίας. Εφόσον η Εκκλησία είχε μια σωματειακή οργάνωση και έναν διαρθρωμένο τρόπο ζωής, το κόμμα αυτό βρήκε, κατά κάποια έννοια, προετοιμασμένη τη θέση που θα υιοθετούσε. Έτσι, υποστήριζε τη συμφιλίωση με την Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης (μέσα στο πλαίσιο του αυτοκέφαλου), μεγαλύτερες εξουσίες για την Εκκλησία μέσα στο κράτος, και ορθόδοξη μοναρχία. Σε άλλα ζητήματα η θέση του «ρωσικού» κόμματος ήταν συνήθως συγκεκριμένη ή ασυνεπής. Μέσα στην ενδεκάχρονη αυτή περίοδο διένυσε όλο το φάσμα από την υποστήριξη της απολυταρχίας ως την υποστήριξη της πιο φιλελεύθερης μορφής συνταγματισμού, δεδομένου ότι η θέση του σε κάθε συγκεκριμένη στιγμή εξαρτιόταν από το βαθμό της εύνοιας που του έδειχνε ο βασιλιάς.

Κατά τα πρώτα χρόνια της απολυταρχίας το «γαλλικό» και το «αγγλικό» κόμμα δεν είχαν πολλούς λόγους διαφωνίας σε θέματα αρχών. Θεωρητικά, και τα δύο υιοθετούσαν την άμεση εγκαθίδρυση συνταγματικού καθεστώτος, μολονότι στην πράξη οι ηγέτες τους ευνοούσαν την προσωρινή αναβολή του. Καθώς έλειπαν οι πραγματικές διαφορές, η αντίθεση των κοινωνικών ομάδων που κυριαρχούσαν στον προσωπικό κύκλο κάθε ηγέτη έδινε στο καθένα από τα κόμματα αυτά μια ταυτότητα στην οποία όμως δεν ανταποκρινόταν εντελώς: στο «γαλλικό» ότι ήταν το κόμμα των παλικαριών, και στο «αγγλικό» ότι ήταν το κόμμα της μορφωμένης υπαλληλίας και των επαγγελματιών.

Μολονότι κατά την περίοδο της απολυταρχίας εμφανίστηκαν αμυδρότατα μόνο σημάδια κάποιας Θεμελιακής διαφοράς γύρω από την εφαρμογή της Μεγάλης Ιδέας, το 1848 πλέον ο χαρακτήρας των κομμάτων καθοριζόταν από μια διευρυνόμενη διάσταση πάνω στο ζήτημα της Μεγάλης Ιδέας. Το ένα στρατόπεδο ήταν υπέρ της φιλικής συνύπαρξης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, της διοικητικής εδραίωσης του ελληνικού κράτους και της

εσωτερικής ανάπτυξης των πλουτοπαραγωγικών πηγών, στοιχείων τα οποία θεωρούσε ασφαλείς προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας στο μέλλον. Κατά τη γνώμη τους, οι σποραδικές προσπάθειες για υποκίνηση εξεγέρσεων στην Τουρκία προκαλούσαν απλώς την εχθρότητα της οθωμανικής κυβέρνησης, συνεπάγονταν σκληρά αντίποινα για τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κρατούσαν την Ελλάδα σε αναταραχή. Το άλλο στρατόπεδο πίστευε ότι η μικρή εδαφική έκταση της Ελλάδας ήταν η αιτία της διοικητικής ανεπάρκειας και της μη βιωσιμότητας της οικονομίας. Συνηγορούσε για τη χρησιμοποίηση όλων των πόρων για τη συγκαλυμμένη υποστήριξη ένοπλων εξεγέρσεων όπου και όποτε ήταν δυνατό. Με λίγα λόγια, επιθυμούσε να εκπληρώσει την εθνική αποστολή και ταυτόχρονα να λύσει τα εσωτερικά προβλήματα. Το να διατηρήσει κανείς φιλικές σχέσεις με την Τουρκία ήταν αδύνατο, έλεγαν, και το να περιμένει μια σαφώς ευνοϊκή διεθνή κατάσταση για να επιτεθεί εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν τόσο ηττοπαθές όσο θα ήταν και το 1821.

J. Petropulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους... , σσ. 631-633

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου, να εντοπίσετε τα σημεία προσέγγισης και διαφωνίας στις θέσεις των τριών ξενικών κομμάτων στα πολιτικά ζητήματα της εποχής τους.

9.

ΠΗΓΗ 1

Σε ό,τι αφορά την επωνυμία του καθενός αξίζει να σημειωθεί πως οι εφημερίδες της εποχής αναφέρονται στα κόμματα ως: «το λεγόμενον αγγλικόν», «το λεγόμενον γαλλικόν», «το λεγόμενον ρωσικόν», για να υπογραμμίσουν κάπως έμμεσα τις συμπάθειες τις οποίες το καθένα έτρεφε προς τους ξένους. Οι όροι αυτοί αποτελούσαν συνάμα συνθήματα πολεμικής, χρησιμοποιούμενα για να τονισθεί η απομάκρυνση από τα εθνικά συμφέροντα με αντίδωρο την ξένη «προστασία». Εν τούτοις, ακόμα και σε περιπτώσεις οξείας πολιτικής διαμάχης, ο τύπος προσπαθούσε να αποφεύγει τη χρησιμοποίηση του όρου «αγγλικό» ή «γαλλικό» ή «ρωσικό», προτιμώντας το λιγότερο οξύ «το λεγόμενον γαλλικόν» κλπ.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 25

ΠΗΓΗ 2

Οι Γάλλοι και οι οπαδοί του «γαλλικού» κόμματος το αποκαλούσαν «εθνικό», υπονοώντας ότι στηριζόταν σε πλατιά λαϊκή βάση. Η αλληλογραφία του Piscatory αποκαλύπτει ο όρος «εθνικό κόμμα», όπως τον χρησιμοποιούσε, ήταν αόριστος και χωρίς νόημα. Περιέγραφε μ' αυτόν όλους τους πατριώτες που επιθυμούσαν την ανεξαρτησία της Ελλάδας και ένα σταθερό διοικητικό σύστημα που θα προστάτευε το άτομο στην άσκηση των δικαιωμάτων του. Όλοι σχεδόν οι Έλληνες περιλαμβάνονταν σ' αυτό τον ορισμό, είτε ανήκαν στο

«γαλλικό», είτε στο «ρωσικό», είτε στο «αγγλικό» κόμμα. Τέτοιου είδους κριτήρια δεν μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως βάση ουσιαστικού διαχωρισμού των κομμάτων.

Η χρήση του όρου «εθνικό κόμμα» ήταν μάλλον ένα πρόχειρο επιπόνημα για προπαγανδιστικούς σκοπούς, για να επιτρέψει στο «γαλλικό» κόμμα και στη γαλλική πολιτική να εμφανίζεται ως καθρέπτης της μεγάλης μάζας της κοινής γνώμης.

J. Petropulos, *Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους...*, σσ. 515-516

Με αφετηρία την επωνυμία (το λεγόμενον αγγλικόν κ.λπ.) των τριών ξενικών κομμάτων, να σχολιάσετε την αντίληψη που είχαν οι οπαδοί καθενός από τα τρία κόμματα για τον πολιτικό προσανατολισμό των αντιπάλων κομμάτων.

10.

ΠΗΓΗ

Σε ότι αφορά την επωνυμία του καθενός από τα κόμματα αξίζει να σημειωθεί πως οι εφημερίδες της εποχής αναφέρονται στα κόμματα, ως: «το λεγόμενον αγγλικόν», «το λεγόμενον γαλλικόν», «το λεγόμενον ρωσικό», για να υπογραμμίσουν κάπως έμμεσα τις συμπάθειες τις οποίες το καθένα έτρεφε προς τους ξένους. Οι όροι αυτοί αποτελούσαν συνάμα συνθήματα πολεμικής, χρησιμοποιούμενα για να τονισθεί η απομάκρυνση από τα εθνικά συμφέροντα με αντίδωρο την ξένη «προστασία». Εντούτοις, ακόμα και σε περιπτώσεις οξείας πολιτικής διαμάχης, ο τύπος προσπαθούσε να αποφεύγει τη χρησιμοποίηση του όρου «αγγλικό» ή «γαλλικό» ή «ρωσικό», προτιμώντας το λιγότερο οξύ «το λεγόμενον γαλλικόν» κλπ.

Στη δεκαετία 1830-1840 ο τύπος ασχολήθηκε ευρύτατα με το θέμα, δημοσιεύοντας άρθρα και σχόλια σχετικά με την ύπαρξη συγκροτημένων κομμάτων στην Ελλάδα ...

Όσοι υποστήριζαν πως τα ελληνικά κόμματα δεν είχαν ιδεολογικό περιεχόμενο μπορούσαν να επικαλεσθούν το επιχείρημα ότι δεν υπήρχαν σημαντικές διαφορές στις απόψεις τις οποίες το καθένα εξέφραζε ή ότι οι συχνές μετακινήσεις και αποσκιρτήσεις από το ένα κόμμα στο άλλο έδειχναν πως οι ανάγκες της στιγμής παρά οι πραγματικές πεποιθήσεις και η πίστη προς τη γραμμή του κόμματος έπαιζαν ρόλο στην ένταξή τους. Οι αρνητικές αυτές θέσεις μπορούσαν να αντικρούονται, χωρίς και να εξουδετερώνονται εντελώς, από το γεγονός ότι τα κόμματα, σ' όλη τη διάρκειά τους έστω και ελάχιστα διαφοροποιημένα το ένα από το άλλο, διατήρησαν επίμονα τους αρχικούς του προσδιορισμούς: συνταγματικοί - κυβερνητικοί, φιλελεύθεροι - συντηρητικοί, δυτικοί - παραδοσιακοί ...

Γενική σχεδόν ήταν η παραδοχή ότι τα κόμματα συνιστούσαν συμπράξεις των οποίων οι σχέσεις βασιζόνταν στο σύστημα της «προστασίας»: ότι περιορίζονταν σχεδόν καθολοκληρίαν στην πρωτεύουσα· ότι είχαν άμεση εξάρτηση από τις ξένες αποστολές –ιδίως τα άτομα που τα εκπροσωπούσαν και τα οποία με αντιπαροχή εξυπηρητήσεων στο επίπεδο της πληροφορήσεως και με την υποστήριξη της μιας ή της άλλης ξένης Δυνάμεως επιδιώκαν και εξασφάλιζαν την εύνοια των ξένων. Δηλαδή, μια μορφή σχέσεων που δεν ήταν εντελώς ξένη για τους Έλληνες και τη σωματειακή παράδοση της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Για να μελετηθούν συνεπώς τα ελληνικά πολιτικά κόμματα και η λειτουργία τους είναι απαραίτητη προϋπόθεση η μελέτη του συστήματος των σχέσεων που είχαν επικρατήσει ως την εποχή αυτή μεταξύ των διαφόρων παραγόντων που καθόριζαν την οργάνωση και τη λειτουργία τους ...

Από τους ξένους, το είχαν συνειδητοποιήσει μόνο όσοι είχαν ζήσει στην Ελλάδα για ένα μεγάλο διάστημα και είχαν γνωρίσει από κοντά την ελληνική πραγματικότητα. Δύο από αυτούς, με μακρά πείρα στα ελληνικά πράγματα, ο Βαυαρός λόγιος Φρειδερίκος Thiersch και ο Θ. Πισκατόρου, είναι

κατηγορηματικοί στα κείμενά τους για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούσαν τα ελληνικά κόμματα εφαρμόζοντας το σύστημα της «προστασίας». Ο Γεώργιος Φίνλαϋ στην «Ιστορία» του, χωρίς να το περιγράφει πουθενά λεπτομερώς, το αναγνωρίζει όταν αναφέρεται «στους προσωπικούς οπαδούς και στα τμήματα οπλισμένων ανδρών» των προεστών. ...

I.E.E., τόμ. ΙΓ', σσ. 25-27

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο του παραθέματος:

- α) Να σχολιάσετε το κατευναστικό ρόλο του Τύπου μέσω της επωνυμίας των κομμάτων ως «το λεγόμενον ...» κ.λπ., στο πολιτικό κλίμα της εποχής.
- β) Πέρα από την άποψη που διατυπώνεται στο σχολικό σας εγχειρίδιο (τα κόμματα δεν είναι απλή μετεξέλιξη...), αφού μελετήσετε το παράθεμα να παρουσιάσετε τη διαφορετική άποψη που αφορά τον μετασχηματισμό των δικτύων πελατείας σε κόμματα.

11.

ΠΗΓΗ 1

Κωλέτης – Μαυροκορδάτος και η Μεγάλη Ιδέα

Το 1834, όταν η αντιβασιλεία προσπαθούσε να αποφασίσει ποια θα ήταν η μόνιμη πρωτεύουσα του κράτους, ο Κωλέτης έκανε έγγραφη πρόταση ότι το κράτος έπρεπε να αποφύγει να ορίσει επίσημη πρωτεύουσα, ως πανηγυρική υπενθύμιση ότι μόνον η Κωνσταντινούπολη μπορούσε να εξυπηρετήσει αυτό τον υψηλό σκοπό, ως ένδειξη της ελληνικής πίστης ότι επέκειτο η απόκτησή της, και ως υπόμνηση ότι ως εκείνη τη στιγμή η διεκπεραίωση των κρατικών υποθέσεων θα διατηρούσε προσωρινό χαρακτήρα. Όταν ήταν στο Παρίσι ως πρεσβευτής της Ελλάδας, δεν έχασε ευκαιρία να επαναλάβει τις ελληνικές αλυτρωτικές επιδιώξεις. Το 1844, στη συζήτηση για το ζήτημα των ετεροχθόνων, πήρε το λόγο στη συντακτική συνέλευση για να εκθέσει, με έναν τρόπο που έμεινε κλασικός το νόημα της Μεγάλης Ιδέας.

«Δια την γεωγραφικήν της θέσιν η Ελλάς είναι το κεντρον της Ευρώπης· ισταμένη, και έχουσα εκ μεν δεξιών την Ανατολήν, εξ' αριστερών δε την Δύσιν, προώρισται ώστε δια μεν της πτώσεως αυτής να φωτίση την Δύσιν, δια δε της αναγεννήσεως την Ανατολήν. Το μεν πρώτον εξεπλήρωσαν οι προπάτορες ημών, το δε δεύτερον είναι εις ημάς ανατεθειμένον· εν τω πνεύματι του όρκου τούτου και της μεγάλης ταύτης ιδέας είδον πάντοτε τους πληρεξουσίους να συνέρχωνται δια να αποφασίσωμεν ουχί πλέον περί της τύχης της Ελλάδος, αλλά περί της Ελληνικής φυλής... η Ελλάς, διηρημένη το πάλοι καθέκαστα και εις ιδιαίτερα κράτη, έπεσε, και πεσούσα εφώτισε τον κόσμον. Οποίας άραγε ελπίδας παρέχει σήμερον αναγεννηθείσα η Ελλάς, και ηνωμένη εις εν κράτος, εις ένα σκοπόν, και μίαν δύναμιν, εις μιαν θρησκείαν, εις το τέλος Σύνταγμα το οποίον τώρα απεργαζόμεθα... Οι εντολείς ημών περιμένουσι το Σύνταγμα να

ιδωμεν. Οι δε εκτός ημών λαοί ατενίζουσι προς ημάς τα όμματα, δια να μάθωσι το περί αυτών φρόνημά μας».

Πεθαίνοντας το 1847, εξέφρασε τη λύπη του που άφηνε ανεκπλήρωτη την αποστολή του. Άφηνε να εννοηθεί ότι, αν ο βασιλιάς τον είχε καλέσει να κυβερνήσει από την αρχή, η Μεγάλη Ιδέα μπορεί να είχε πραγματοποιηθεί. Όλη τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του (1844-47) ο Κωλέττης δεν αρνήθηκε ποτέ καμία από τις διαδόσεις που κυκλοφορούσαν ότι έκανε μεγαλεπήβολα αλυτρωτικά σχέδια, διαδόσεις που είναι από μόνες τους ενδεικτικές της αυξανόμενης φήμης του ως εκπροσώπου του ριζοσπαστικού αλυτρωτισμού.

J. Petropulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους... , σ. 634

ΠΗΓΗ 2

Ο Μαυροκορδάτος διατύπωσε τις ιδέες του σε ένα πολύ σημαντικό υπόμνημα που συνέταξε το 1848, το οποίο αποτελεί αριστοτεχνικό κατηγορητήριο κατά του ακραίου αλυτρωτισμού και πειστική παρουσίαση των μετριοπαθών θέσεων. Πρώτα διακήρυσσε την αντίθεσή τους προς τις σποραδικές συνοριακές επιθέσεις και τις μυστικές εταιρείες, που κατά τη γνώμη του τερπίζαν τον φαινομενικό τους στόχο. Τις θεωρούσε παράτολμες ενέργειες εγωκεντρικών ή παραπλανημένων ανθρώπων, που έπρεπε να κατασταλούν. Απαριθμούσε κατόπιν τα λάθη των προγενεστέρων ελληνικών κυβερνήσεων.

.....
Το ελληνικό κράτος δεν είχε δώσει στους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καμία απτή απόδειξη ότι η ελληνική διακυβέρνηση ήταν έστω και ελάχιστα πιο φωτισμένη από την τουρκική, ούτε είχε δείξει στην Ευρώπη ότι η ελληνική ηγεμονία θα έφερε πολιτική σταθερότητα στην Εγγύς Ανατολή. Στο μεταξύ, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε θεσπίσει εσωτερικές μεταρρυθμίσεις που είχαν αποκαταστήσει την τουρκική αυτοπεποίθηση και είχαν πείσει την Ευρώπη ότι η κατάρρευση δεν επέκειτο άμεσα.

Το πρόγραμμα του Μαυροκορδάτου ήταν στην πραγματικότητα πρόγραμμα εσωτερικής ανάπτυξης, εμπορίου, επικοινωνιών και παιδείας, παρόλο που παρουσιαζόταν επιδέξια ως συγκαλυμμένη προετοιμασία για πόλεμο. Δίνοντας έμφαση στην αύξηση του εμπορίου, στην ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας και στη διακίνηση της πυρίτιδας από εμπόρους, και αποφεύγοντας οποιαδήποτε αναφορά στους άτακτους οπλαρχηγούς, ενώ επέμενε στην ανάγκη ενός νέου σώματος πυροβολικού, το πρόγραμμα αυτό έμμεσα συνιστούσε τη μετάθεση της ευθύνης του αλυτρωτισμού από την παλιά στρατιωτική τάξη στην αστική, και έτσι προωθούσε έμμεσα τα οικονομικά συμφέροντα της τελευταίας ομάδας. Επιπλέον, οι γραφειοκρατικές ικανότητες τις οποίες ανέφερε ο Μαυροκορδάτος ως προϋποθέσεις για τους διοριζόμενους στην κεντρική διεύθυνση ήταν ακριβώς εκείνες για τις οποίες εκτιμούσαν τον ίδιο και αρκετά μέλη του κόμματός του. Με λίγα λόγια, η πολιτική του Μαυροκορδάτου απαιτούσε την ηγεσία ικανών γραφειοκρατών και ισχυρών εμπόρων, ενώ σύμφωνα με τις απαιτήσεις του αντίθετου

προσανατολισμού τη διεύθυνση της υπόθεσης του αλυτρωτισμού θα την αναλάμβανε η παραδοσιακή τάξη των στρατιωτικών.

J. Petropulos, ό.π., σσ. 634-635

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου, προσπαθήστε να εντοπίσετε τις διαφορές στους προσανατολισμούς και στη στρατηγική των δύο πολιτικών στο θέμα της απελευθέρωσης των αλυτρώτων.

12.

ΠΗΓΗ 1

Δημιουργία και εσωτερική διάρθρωση του καποδιστριακού κόμματος

Φθάνοντας στην Ελλάδα, τον Ιανουάριο του 1828, ο Ιωάννης Καποδίστριας βρέθηκε μπροστά σε μια λίγο-πολύ διαμορφωμένη κατάσταση ως προς τα πολιτικά κόμματα. Το δίλημμα συνεπώς που είχε να αντιμετωπίσει ο ίδιος τον οδηγούσε προς δύο πιθανούς τρόπους ενεργείας: ή να ζητήσει την υποστήριξη και την συνεργασία όλων των φατριών και των κομμάτων προσπαθώντας να διατηρήσει, κατά το δυνατόν, την εύθραυστη αυτή ισορροπία· ή, συνενώνοντας ορισμένες από τις φατρίες κάτω από τη δική του εξουσία, να επιχειρήσει να υπερκεράσει τις άλλες. Πρόκρινε τον τελευταίο αυτό τρόπο επηρεασμένος ίσως και από την ανοικτή επίθεση προς το πρόσωπό του την οποία δεν έκρυβαν μερικές από τις φατρίες· ενδεχομένως και γιατί πίστευε πως η υπεροχή ενός κόμματος απέναντι στα άλλα θα μπορούσε να εξασφαλίσει στη χώρα την τόσο επιθυμητή πολιτική σταθερότητα.

Αναλαμβάνοντας το ρόλο του προστάτη και χρησιμοποιώντας τη γραφειοκρατική μηχανή ως το θεσμικό πλαίσιο για μια πολιτική συνένωση, ο Καποδίστριας δημιούργησε, σε επίπεδο εθνικό, ένα κόμμα, συνισταμένη φατριών και τοπικών συμπράξεων. Πυρήνας του καποδιστριακού κόμματος, γνωστού και με τις επωνυμίες «κυβερνητικό» ή κόμμα των «Ναπαίων», ήταν η «ρωσική» φατρία, χάρη στη δραστηριότητα της οποίας είχε κατά κύριο λόγο επιτευχθεί η έλευση του Καποδίστρια στην Ελλάδα. Η «Εταιρεία του Φοίνικος», η οποία προφανώς υπήρχε και πριν από την άφιξη του Κυβερνήτη, εξακολουθούσε να υπάρχει και να ενεργεί ως το ανεπίσημος οργανισμός που τον υποστήριζε.

Τα κύρια οχυρά στα οποία στηρίχθηκε ο καποδιστριακός μηχανισμός προκειμένου να συγκροτήσει την κομματική του βάση ήταν τρία και στηρίζονταν ιδίως στη νομιμοφροσύνη των περιφερειακών φατριών: η Πελοπόννησος με εμψυχωτή το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη· η περιοχή της Φωκίδας στη Ρούμελη με αρχηγό τον Ιωάννη Γκούρα Μαμούρη, αφοσιωμένο φίλο και σύμμαχο του Καποδίστρια στον οποίο ο Κυβερνήτης ανταπέδιδε τη φιλία του· τέλος οι Σπέτσες, με επικεφαλής τον Ιωάννη Μέξη και την οικογένεια Κολανδρούτσου. Ας σημειωθεί πως το νησί αυτό, του οποίου οι σχέσεις με την «αγγλόφιλη» Ύδρα ήταν καθαρά ανταγωνιστικές, θεωρούνταν, και από

εμπορική παράδοση ακόμα, αφοσιωμένο στη Ρωσία ήδη από τα προεπαναστατικά χρόνια.

Σ' αυτές τις τοπικές δυνάμεις, συστατικές κατά βάση του καποδιστριακού κόμματος, πρέπει να προστεθούν οι όχι ευκαταφρόνητες δυνάμεις που προέρχονταν από ορισμένες ομάδες ετεροχθόνων ... Ο Κωνσταντίνος Κανάρης, εξαιτίας της φήμης και του θρύλου που τον περιέβαλλε, έπαιξε για τα νησιά το ρόλο που διαδραμάτιζε στην Πελοπόννησο ο Κολοκοτρώνης. Αυτή ακριβώς ήταν η επιτυχία του Καποδίστρια: ότι κατόρθωσε να συνενώσει ορισμένες αναμφισβήτητα ισχυρές φατρίες τις οποίες ήρθε αν ενισχύσει η παρουσία ορισμένων προσωπικοτήτων ... Ορισμένοι, μαζί με την πνευματική ακτινοβολία, είχαν τη δυνατότητα να ασκούν ευρύτερη επιρροή στις περιοχές τους.

Χάρη σ' αυτή τη δομή του καποδιστριακού κόμματος έγιναν εφικτά δύο πράγματα: από το ένα μέρος το κόμμα απέκτησε εξαρχής συνοχή και από το άλλο μπόρεσε να λειτουργήσει σε επίπεδο εθνικό, καλύπτοντας γεωγραφικά ολόκληρη την επικράτεια, διεισδύοντας ως το πιο απόμερο και απομακρυσμένο χωριό. Αυτός άλλωστε είναι και ένας πρόσθετος λόγος που κατόρθωσε να επιβιώσει και στα επόμενα χρόνια, πολύ μετά το θάνατο του Κυβερνήτη και την αναχώρηση από την Ελλάδα του Αυγουστίνου Καποδίστρια. Ο Πισκατόρου το θεωρεί, στα 1841, ως το μόνο άξιο να επονομάζεται «κόμμα», γιατί διατηρούσε ακόμα την οργάνωση και το πνεύμα του, αρετές τις οποίες όφειλε στην πρώτη, τετράχρονη περίοδο της αναπτύξεως και της σταθεροποίησής του. Θετικό στοιχείο επίσης ήταν ότι το κόμμα, από τις απαρχές του, είχε αποκτήσει ερείσματα στους Έλληνες αγρότες που ήταν βαθιά αφοσιωμένοι στον Ι. Καποδίστρια. Με τη διαφορά ότι αυτό που με άλλες προϋποθέσεις μπορούσε να αποτελεί πλεονέκτημα σημαντικό για ένα κόμμα, στην προκειμένη περίπτωση ελάχιστα απέδιδε, γιατί η κατηγορία αυτή των οπαδών δε διέθετε δύναμη και κύρος εφόσον ανήκαν στην ασθενέστερη, οικονομικά και κοινωνική τάξη.

I.E.E., τόμ. ΙΓ', σ. 29

Με βάση το παράθεμα και τις γνώσεις που αποκομίσατε από το βιβλίο, να απαντήσετε στο εξής:

Το καποδιστριακό κόμμα (ρωσικό) κατά το Πισκατόρου είναι το μόνο άξιο να επονομάζεται «κόμμα». Να τεκμηριώσετε την άποψη αυτή.

13.

ΠΗΓΗ 1

Το εκκλησιαστικό ζήτημα

«Η αυτονομία και ανεξαρτησία της Εκκλησίας είναι αχώριστος από της αυτονομίας και ανεξαρτησίας της επικρατείας και πάσα κατ' εκείνης άμεσος ή έμμεσος προσβολή είναι προσβολή κατά ταύτης». Με αυτά τα λόγια ο Θεόκλητος Φαρμακίδης από τους πρωτεργάτες της ριζικής αλλαγής των

εκκλησιαστικών πραγμάτων της χώρας, αιτιολογεί όσα διενεργήθηκαν από το 1833 για την ανακήρυξη της αυτοκέφαλής εκκλησίας της Ελλάδος.

I.E.E, τόμ. ΙΓ', σ. 42

ΠΗΓΗ 2

Κάθε παράταξη είχε επίσης διαφορετικές αντιλήψεις σχετικά με την Εκκλησία. Για τους φιλελεύθερους η Εκκλησία συνιστούσε εθνικό θεσμό με τη στενή έννοια του όρου, θεσμό που λειτουργούσε μέσα στα γεωγραφικά όρια του κράτους, αποτελούσε μόνο μια όψη της κοινωνίας και ένα κλάδο της διοίκησης. Για τους συντηρητικούς συνιστούσε εθνικό θεσμό με την ευρύτερη έννοια του όρου, θεσμό που κάλυπτε όλο τον Ελληνισμό, ήταν η καταστατική αρχή της κοινωνίας που διαχεόταν σε όλη τη διοίκηση. Για ορισμένους η Εκκλησία ταυτιζόταν με την υπερεθνική Ορθοδοξία και προσδιοριζόταν από το δόγμα και όχι από την απλή εθνότητα ή από τον εκκλησιαστικό διαχωρισμό.

Αλλά η ουσία της διαφωνίας βρισκόταν στη διάσταση που υφίστατο ως προς τις βασικές αξίες και τους στόχους που σχετίζονται με το ζήτημα της κοσμικής εξουσίας. Για τους φιλελεύθερους το κύριο πρόβλημα ήταν η διατήρηση της πολιτικής κυριαρχίας, επειδή θεωρούσαν το κράτος σύμβολο της εθνικής αξιοπρέπειας, ενσάρκωση της εθνικής ισχύος και φορέα της υλικής προαγωγής. Ένθερμοι υποστηρικτές της εθνικής κυριαρχίας καθώς ήταν οι φιλελεύθεροι είχαν το φόβο ότι ο Σουλτάνος –ή ακόμη χειρότερη η Ρωσία- θα χρησιμοποιούσε την επιρροή του Πατριάρχη για να επεμβαίνει στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας. Για τους συντηρητικούς ύψιστο μέλημα ήταν η εκκλησιαστική κοινωνία επειδή μόνον αυτή μπορούσε να διαφυλάξει την ενότητα του δόγματος, να διατηρήσει την υπεροχή της θρησκείας ως ρυθμιστικής αρχής της κοινωνίας, και να εξασφαλίσει αμυντικούς μηχανισμούς εναντίον της δυτικής πολιτισμικής διείσδυσης. Οι συντηρητικοί, που ανησυχούσαν μήπως η διαιρεμένη από το σχίσμα Ορθοδοξία υπέκυπτε στις υπονομευτικές πιέσεις των δυτικών ιεραποστόλων και διπλωματών, θεωρούσαν τη στενή σύμπραξη ανάμεσα στον Πατριάρχη, τη Ρωσία και την Εκκλησία της Ελλάδος απόλυτα αναγκαία για την κοινή άμυνα.

J. Petropoulos, *Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους...*, σσ. 223-224

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις πληροφορίες του βιβλίου σας, προσπαθήστε:

- α) Να παρουσιάσετε τις διαφορετικές θέσεις φιλελεύθερων και συντηρητικών στο θέμα της ανακήρυξη της «αυτοκέφαλής» εκκλησίας της Ελλάδος.
- β) Να προσδιορίσετε τους παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωση των διαφορετικών αντιλήψεων στο ζήτημα αυτό.

14.

ΠΗΓΗ 1

Σύνταγμα της Ελλάδος της 18^{ης} Μαρτίου 1844

Περί θρησκείας

[Άρθρον 2]

Η ορθόδοξος εκκλησία της Ελλάδος, κεφαλήν γνωρίζουσα τον Κύριον ημών Ιησούν Χριστόν, υπάρχει αναποσπάστως ηνωμένη δογματικώς μετά της εν Κωνσταντινούπολει μεγάλης και πάσης άλλης ομοδόξου του Χριστού Εκκλησίας, τηρούσα απαραλλάκτως ως εκείναι τους τε ιερούς και συνοδικούς κανόνες και τας ιεράς παραδόσεις, είναι δε αυτοκέφαλος, ενεργούσα ανεξαρτήτως πάσης άλλης εκκλησίας τα κυριαρχικά αυτής δικαιώματα και διοικείται υπό Ιεράς Συνόδου Αρχιερέων.

A. Σβώλου, *Τα Ελληνικά Συντάγματα*, σ. 169

ΠΗΓΗ 2

Η συζήτηση για τα άρθρα αυτά (σημ.: Περί θρησκείας) έγινε στη συνέλευση από τις 3/15 ως τις 5/17 Ιανουαρίου του 1844. Τότε ήταν που ο Σχινάς (σημ.: υπουργός των Εκκλησιαστικών και ηγέτης των φιλορθόδοξων δυνάμεων στη Συνέλευση) προσπάθησε να κατοχυρώσει για λογαριασμό της Εκκλησίας την απαγόρευση των κρατικών επεμβάσεων, να περιορίσει το βασιλιά στο ρόλο του φύλακα-προστάτη, να δώσει στην Ιερά Σύνοδο και στους εκκλησιαστικούς κανόνες εξουσία ανώτερη από την εξουσία του υπουργού θρησκευμάτων, και να εξαιρέσει τον κλήρο από τη δικαιοδοσία των κοσμικών δικαστηρίων. Απαίτησε επίσης η αυτοκέφαλη Εκκλησία να έχει την αναγνώριση του Πατριάρχη. Στο τέλος βρέθηκε μια συμβιβαστική λύση. Προστέθηκε στο άρθρο μια αόριστη φράση ότι δεν θα γίνονταν ανεκτές οποιεσδήποτε επεμβάσεις στην καθιδρυμένη Εκκλησία. Συμπεριλήφθηκαν επίσης και διατυπώσεις που υπογράμμιζαν ότι η Εκκλησία της Ελλάδος θα διατηρούσε τους ιερούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις των ορθόδοξων Εκκλησιών. Έγιναν και άλλοι συμβιβασμοί. Τα μέλη της Ιεράς Συνόδου θα προέρχονταν από τους επισκόπους, πουθενά όμως δεν οριζόταν ρητά ότι η Σύνοδος θα ήταν ανεξάρτητη. Όσο για το θέμα του ηγέτη της Εκκλησίας αναγνωρίστηκε πνευματική κεφαλή ο Χριστός, ενώ έμεινε ασαφής και δεν ορίστηκε ακριβώς η θέση του βασιλιά.

D. Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1998, σσ. 126-127

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του βιβλίου να εντοπίσετε τα στοιχεία εκείνα που αποδεικνύουν ότι με το σύνταγμα του 1844 εξομαλύνθηκαν οι αντιθέσεις συντηρητικών-φιλελεύθερων στο θέμα της ανακήρυξης της αυτοκέφαλης ελληνικής εκκλησίας.

15.

ΠΗΓΗ 1

Αποβίβαση του Όθωνα στο Ναύπλιο/25 Ιανουαρίου (6 Φεβρουαρίου) 1833

Ο σύντομος λόγος του βασιλιά ήταν γεμάτος από αναφορές στην αναρχία του παρελθόντος, δονούνταν από την αποφασιστικότητα του Όθωνα να καταστήσει το Στέμμα εγγυητή της τάξης και της ατομικής ασφάλειας, έκανε έκκληση στο λαό να ομονοήσει και να δείξει υπακοή στο Στέμμα, και προειδοποιούσε ότι όσοι διατάρασσαν τη γαλήνη του τόπου θα αντιμετωπίζονταν με αυστηρότητα. Η σκηνή ήταν ζωντανή και αποκαλυπτική. Η ευφορία που επικρατούσε έδειχνε το τεράστιο χάσμα ανάμεσα στα όσα πίστευε ο λαός και στην πραγματικότητα, εξηγεί όμως και την ένταση των μεταγενέστερων απογοητεύσεων, όταν η πραγματικότητα έγινε και πάλι ασφυκτική για το λαό. Μετά την ανεξαρτησία και την οριστική ειρήνευση άρχισε το γιγαντιαίο έργο της ανασυγκρότησης και της ανάπτυξης υπό την ηγεσία ενός άπειρου βασιλιά, ένα έργο πιο δύσκολο και από εκείνο της εθνικής απελευθέρωσης.

Ο εθνικός αγώνας είχε πάρει νέα και πιο δύσκολη μορφή. Κι όμως εκείνη την ημέρα δεν υπήρχε αμφιβολία για τα συναισθήματα του πλήθους - ο εθνικός αγώνας είχε πια τελειώσει και το Στέμμα θα έβαζε τέλος στις δυστυχίες του παρελθόντος. Τίποτε στη συμπεριφορά τους δεν υποδήλωνε ότι συνειδητοποιούσαν τις αιχμές της πραγματικότητας που περιείχε η σκηνή αυτή: η παρουσία των ξένων στόλων στο λιμάνι και το ανέμισμα των ξένων σημαίων στα γύρω φρούρια υποδήλωναν την ξένη κηδεμονία που είχε αντικαταστήσει την τουρκική κυριαρχία. Τα βαυαρικά στρατεύματα άφηναν να εννοηθεί με ποιόν τρόπο η αντιβασιλεία σκόπευε να επιβάλει την τάξη, αν εκδηλώνονταν οποιαδήποτε αντίδραση. Ακόμη και η νεανική ηλικία του Όθωνα αποτελούσε κακό οιωνό, αν αναλογιστεί κανείς ότι θα αντιμετώπιζε δυσχέρειες που θα αποτελούσαν σκληρή δοκιμασία ακόμη και για έναν πιο έμπειρο άνδρα. Αλλά εκείνη την ηλιόλουστη ημέρα, με τους κανονιοβολισμούς και τις μουσικές, όλα έμοιαζαν ρόδινα, και όσα εκ των υστέρων ερμηνεύονταν ως κακοί οιωνοί την ώρα εκείνη φαίνονταν σημάδια ευτυχίας: οι συμμαχικοί στόλοι θα προστάτευαν τη μικρή Ελλάδα μέσα σε έναν κόσμο γιγαντιαίων δυνάμεων - τα βαυαρικά στρατεύματα θα πρόσθεταν λάμψη στο θρόνο και θα εξασφάλιζαν την εσωτερική γαλήνη - οι συγκαλυμμένες απειλές της αντιβασιλείας θα απέτρεπαν την αναταραχή, και η νεαρή ηλικία του βασιλιά θα του επέτρεπε να διαμορφωθεί σε πραγματικό Έλληνα.

J. Petropoulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους... , σ. 186

ΠΗΓΗ 2

Ούτε κατά την επί τη ενηλικιώσει του διακήρυξιν προς τους Έλληνας (1 Ιουνίου 1835) ανέφερε τι ο Όθων περί του Συντάγματος. Δια διατάγματος μόνον της 18/30 Σεπτεμβρίου 1835 ιδρύθη το Συμβούλιον της Επικρατείας, Σώμα συμβουλευτικόν, γνωματεύον επί θεμάτων διοικητικών και επί των νομοθετημάτων του βασιλέως. Ο απολυταρχισμός έβλαψε και τον Όθωνα, όπως είχε βλάψει και τον Καποδίστριαν. Η καθιέρωσις συνταγματικού πολιτεύματος θα προελάμβανε συνωμοσίας και ταραχάς, διότι θα έδιδεν ομαλήν διέξοδον εις συγκρούσεις των υφισταμένων ήδη πολιτικών μερίδων και

θα συνετέλει εις την εμπέδωσιν του προς την έννομον τάξιν σεβασμού πολύ περισσότερον παρά η απολυταρχική διακυβέρνησις του λαού. Βαθμηδόν, άλλως με την προϊούσαν κοινωνικήν εξέλιξιν, δια της οποίας ένισχύετο η εκ των ειρηνικών έργων δημιουργουμένη μικροαστική τάξις, διεχύνετο εις την φωτισμένην μειοψηφίαν των πολιτών η τάσις προς κατάκτησιν της πολιτικής ελευθερίας και η πεποίθησις ότι δια του Συντάγματος θα εξησφαλίζετο η πολιτική ευημερία. Δι' αυτής δε τελικώς εξεβιάσθη ο Όθων να παραχωρήση το Σύνταγμα.

Α. Σβώλου, Τα Ελληνικά Συντάγματα, σ. 75

ΠΗΓΗ 3

Πώς διηγείται ο Μακρυγιάννης τα πρώτα βήματα του κινήματος

Είδα ότι η Κυβέρνησή μας έφυγε όλως διόλου από την δικαιοσύνη. Τότε έπρεπε ο κάθε αγωνιστής να προσέχη δια την πατρίδα του και του λόγου του, να μην κυβερνιέται με το «έτζι θέλω». Αφού κατήχησα όλο το κράτος με τις υπογραφές, έκρινα εύλογον να βάλω και πολιτικούς εις την πρωτεύουσα. Κανένας άλλος δεν ήταν να είχα εμπιστοσύνη. Ο Μεταξάς ότι έδειξε και χαρακτήρα εις την προεδρία του Μαυροκορδάτου. Τότε ορκιζόμαστε ότι να κάμωμεν Εθνική Συνέλεψη και Σύνταμα, να διοικιόμαστε τοιούτως. Κι' αν ο Βασιλέας υπογράψη, να είμαστε υπέρ του, αν δεν υπογράψη να του είμαστε αναντίοι, ότι τότε θα μας σκοτώση. Σε αυτά όλα μείναμεν σύμφωνοι με τον Μεταξά κι' έδειξε μεγάλον πατριωτισμόν και πολλή εμπιστοσύνη σ' εμένα – χωρίς εγώ να του ειπώ ότι 'νεργούσα και πρωύτερα κι' ότι γράφω κι' ανθρώπους, ότι είχε ξένες σκέσες και δεν ξέρω τι μπορεί να γένη. Τού είπα να μιλή, να συνδέεται και με τους πολιτικούς τους τίμιους, οπούνοι εδώ εις πρωτεύουσα, και μιλώ κι' εγώ μ' όσους γνωρίζω. Και τους όρκιζα και τους έστελνα του Μεταξά. Τα πράματα της πατρίδος πήγαιναν εις γκάγκραινα. Τηράτε όλες τις φημερίδες -μ' όλον απούνοι και καμπόσες παθητικές και φατριαστικές, αλλά είναι και τίμιες- κι αρχή ως τέλος βλέπετε την άθλιαν μας κατάστασιν. Ότι η δυστυχής πατρίδα ποτέ δεν είδε πατρική Κυβέρνησιν δια να σωθούνε τα δεινά μας και δια να μην χάσουνε κι' αυτόν τον Βασιλέα οι ξένες κρεατούρες. Κάθε ευαίσθητος πατριώτης έπρεπε να προσχέση, ότι ο χαμός αυτηνού θα ήταν και χαμός της πατρίδος.

Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα, σ. 429-30, 443

[Πηγή: Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909),

Β' Τάξη Ενιαίου Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1998, σσ. 262-263]

Να μελετήσετε συγκριτικά τις πηγές 1 και 2 και 3 και να επισημάνετε τις αντιθέσεις ανάμεσα στις αρχικές εξαγγελίες (υποσχέσεις) του Όθωνα και στην πολιτική που ακολούθησε μέχρι και την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

16.

ΠΗΓΗ 1

Την 8 Νοεμβρίου 1843 συνήλθεν η «της Γ΄ Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική Συνέλευσις». Ο Όθων, κηρύσσων την έναρξιν των εργασιών αυτής, διεδήλωσε την αντίληψιν ότι το καταρτισθησόμενον Σύνταγμα έπρεπε να είναι προϊόν συμφωνίας μεταξύ αυτού και των αντιπροσώπων του λαού: «Σχεδιάζοντες το Σύνταγμα της κοινής ημών πατρίδος, έλεγεν ο Όθων, ας μη φειδωλευθώμεν περί τας προς αλλήλους παραχωρήσεις... Ας συνομολογήσωμεν προς άλληλους συνθήκην, της οποίας η σκοπιμότης να φέρη τα εχέγγυα της διανομής αυτής και διαρκείας». Εξ΄ άλλου, οιονεί απολογούμενος, εβεβαίωσεν ότι είχαν ήδη τεθή «διάφοροι ελεύθεροι θεσμοί, σκοπόν έχοντες να προπαρασκευάσωσι την εισαγωγήν του τελειωτικού Συντάγματος». Η Συνέλευσις, απαντώνσα εις τον λόγον του θρόνου, απεδέχθη την αντίληψιν περί του Συντάγματος ως συνθήκης «μεταξύ Έθνους και βασιλέως, μελλούσης να καθιερώση αμετασσελεύτως των Ελλήνων τα δικαιώματα και του Θρόνου τα προνόμια», υπέμνησε δε αφ΄ ενός μεν ότι «το Έθνος, καθ΄ όλην την διάρκειαν του ιερού υπέρ της ανεξαρτησίας του αγώνος καθιέρωσεν επανειλημμένως εις τας πράξεις των Συνελεύσεών του τας εθνωφελείς αρχάς και εγγυήσεις του συνταγματικού πολιτεύματος», και αφ΄ ετέρου ότι «η ενέργεια των από της καθιδρύσεως της βασιλείας ελευθέρων διατάξεων... εκινδύνευε να χαλαρωθή ένεκα λυπηρών περιστάσεων» και ότι «μόνον το συνταγματικόν πολίτευμα θέλει δώσει ζώην και μονιμότητα εις αυτάς». Αι παράγραφοι αυται προσετέθησαν μετά ζωηράν συζήτησιν, καθ΄ ην ετονίσθη όιτ «το συνταχθησόμενον πολίτευμα εκπηγάξει από κεκτημένον ηθικόν δικαίωμα και δεν είναι εξ΄ εκείνων, τα οποία χορηγούσιν οι ηγεμόνες των λαών και έχουν δικαίωμα επομένως να ανακαλέσωσι» (Πρακτικά, σ. 73). ...

Το Σύνταγμα του 1844 συνετάγη κατά το πλείστον επί τη βάσει του Γαλλικού Συντάγματος (Charte) της 14 Αυγούστου 1830 και του Βελγικού της 7 Φεβρουαρίου 1831, χωρίς να μεταφέρει και την περί λαϊκής κυριαρχίας διάταξιν του τελευταίου τούτου. Δεν περιέλαβεν εξ΄ άλλου διατάξεις περί αναθεωρήσεως, ούτως ώστε οιαδήποτε μεταβολή δεν ήτο δυνατή άνευ συμπράξεως του βασιλέως.

Α. Σβώλου, Τα Ελληνικά Συντάγματα, σσ. 76-77

ΠΗΓΗ 2

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Εν ονόματι της αγίας και ομοουσίου και αδιαιρέτου Τριάδος

Περί θρησκείας

Άρθρον 1. Η επικρατούσα θρησκεία εις την Ελλάδα είναι η της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας, πάσα δε άλλη γνωστή θρησκεία είναι ανεκτή και τα της λατρείας αυτής τελούνται ακωλύτως υπό την προστασία των Νόμων, απαγορευομένου του προσηλυτισμού και πάσης άλλης επεμβάσεως κατά της επικρατούσης θρησκείας.

Περί δημοσίου δικαίου των Ελλήνων

- Άρθρον 3.** Οι Έλληνες είνε ίσοι ενώπιον του Νόμου και συνεισφέρουσιν αδικρίτως εις τα δημόσια βάρη, αναλόγως της περιουσίας των · μόνοι δε οι πολίται Έλληνες είνε δεκτοί εις όλα τα δημόσια επαγγέλματα. Πολίται είναι όσοι απέκτησαν η αποκτήσωσι τα χαρακτηριστικά του πολίτου κατά τους Νόμους του Κράτους.
- Άρθρον 4.** Η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστος· ουδείς καταδιώκεται, συλλαμβάνεται, φυλακίζεται, ειμή οπτόταν και όπως ο Νόμος ορίζει.
- Άρθρον 5.** Εκτός της περιπτώσει του αυτοφώρου εγκλήματος ουδείς συλλαμβάνεται, ουδέ φυλακίζεται, ειμή δι' αιτιολογημένου δικαστικού εντάλματος, το οποίον πρέπει να κοινοποιηθή κατά την στιγμήν της συλλήψεως ή προφυλακίσεως.
- Άρθρον 6.** Ποινή δεν επιβάλλει άνευ Νόμου, ορίζοντος προηγουμένως αυτήν.
- Άρθρον 7.** Έκαστος, ή και πολλοί ομού έχουσι το δικαίωμα να αναφέρωνται εγγράφως εις τας Αρχάς, τηρούντες τους Νόμους του Κράτους.
- Άρθρον 8.** Η κατοικία εκάστου είναι άσυλος, ουδεμία κατ' οίκον έρευνα ενεργείται, ειμή όταν και όπως ο νόμος διατάσση.
- Άρθρον 9.** Εν Ελλάδι ούτε πωλείται ούτε αγοράζεται άνθρωπος. Αργυρώνητος ή δούλος παντός γένους και πάσης θρησκείας είναι ελεύθερος, άμα πατήση επί ελληνικού εδάφους.
- Άρθρον 10.** Πας τις δύναται να δημοσιεύη προφορικώς τε, εγγράφως και δια του τύπου τους στοχασμούς του, τηρών τους νόμους του Κράτους.
Ο τύπος είναι ελεύθερος και λογοκρισία δεν επιτρέπεται.
Οι υπεύθυνοι συντάκται, εκδόται και τυπογράφοι εφημερίδων δεν υποχρεούνται εις ουδεμίαν χρηματικήν προκαταβολήν λόγω εγγυήσεως.
Οι εκδόται εφημερίδων θέλουσιν είσθαι πολίται Έλληνες.
- Άρθρον 11.** Η ανωτέρω εκπαίδευσις ενεργείται δαπάνη του Κράτους· εις δε την δημοτικήν συντρέχει και το Κράτος κατά το μέτρον της ανάγκης των δήμων.
Έκαστος έχει το δικαίωμα να συσταίνη εκπαιδευτικά καταστήματα, συμμορφούμενος με τους Νόμους του Κράτους.
- Άρθρον 12.** Ουδείς στερείται της ιδιοκτησίας του ειμή δια δημόσιον ανάγκην, προσηκόντως αποδεδειγμένην, όταν και όπως ο νόμος διατάσση, πάντοτε δε προηγουμένης αποζημιώσεως.
- Άρθρον 13.** Αι βάσαναι και η γενική δήμευσις απαγορεύονται.
- Άρθρον 14.** Το απόρρητον των επιστολών είνε απαραβίαστον.

Περί συντάξεως της Πολιτείας

- Άρθρον 15.** Η νομοθετική εξουσία ενεργείται συνάμα υπό του Βασιλέως, της Βουλής και της Γερουσίας.
- Άρθρον 20.** Η εκτελεστική εξουσία ανήκει εις τον Βασιλέα, ενεργείται δε δια των παρ' αυτού διοριζομένων υπευθύνων Υπουργών.

Άρθρον 21. Η δικαστική εξουσία ενεργείται δια των δικαστηρίων, αι δε δικαστικά εκτελούνται εν ονόματι του Βασιλέως.

Περί της Βουλής

Άρθρον 59. Η Βουλή σύγκειται εκ Βουλευτών, εκλεγομένων των εχόντων δικαίωμα προς τούτο πολιτών, κατά τον περί εκλογής Νόμον.

Άρθρον 60. Οι Βουλευταί αντιπροσωπεύουσι το Έθνος και όχι μόνον την επαρχίαν υπό της οποίας εκλέγονται.

Α. Σβώλου, Τα Ελληνικά Συντάγματα, σσ. 153, 155, 161

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των παραθεμάτων και τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου να αναλύσετε το περιεχόμενο της φράσης: «παρά το συντηρητικό του χαρακτήρα, στο Σύνταγμα του 1844 υπήρχαν και φιλελεύθερα στοιχεία».

17.

ΠΗΓΗ

Ο από 18 Μαρτίου 1844 νόμος περί εκλογής βουλευτών

Ο Εκλογικός Νόμος καθιέρωνε την εκλογή των βουλευτών με πλειοψηφικό σύστημα δύο γύρων, που θα διεξαγόταν με άμεση, σχεδόν καθολική, και μυστική ψηφοφορία. Δικαίωμα ψήφου δινόταν στους πολίτες (άρρηνες) ηλικίας 25 ετών συμπληρωμένων, «έχοντας προσέτι ιδιοκτησίαν τινά εντός της επαρχίας, όπου έχουσι την πολιτικήν διαμονήν των, ή εξασκούντας εν αυτή οποιονδήποτε επάγγελμα, ή ανεξάρτητον επιτήδευμα». Εξαιρούνται «α) Οι διατελούντες υπό ανάκρισιν επί κακουργήματι, β) Οι προσκαίρως ή δια παντός στερηθέντες κατά συνέπειαν δικαστικής αποφάσεως του δικαιώματος του ψηφοφορείν, γ) Οι στερούμενοι της ελευθέρας διαχειρίσεως της περιουσίας των».

Νικηφόρος Διαμαντούρος: Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 112

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο του παραθέματος και τις πληροφορίες του βιβλίου σας να σχολιάσετε την άποψη (Ν. Διαμαντούρος: Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 113): «... Ο εκλογικός Νόμος του 1844 ... ήταν το προοδευτικότερο εκλογικό νομοθέτημα της εποχής του».

18.

ΠΗΓΗ

Στάση της Αντιβασιλείας απέναντι στα κόμματα

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι Δυνάμεις, σύμφωνα με την κρίση της Αντιβασιλείας, συνιστούσαν απειλή για την εξουσία, που συνέδεε άλλωστε την πολιτική των επεμβάσεών τους με τα ελληνικά πολιτικά κόμματα. Η στάση της συνεπώς επηρεαζόταν από την παρουσία των δύο αυτών παραγόντων –ξένες Δυνάμεις, πολιτικά κόμματα- στην πολιτική ζωή του τόπου και η τάση της ήταν να μπορέσει να τους εξουδετερώσει. Έτσι ευθύς εξαρχής απέβλεψε στη συνένωση όλων των κομμάτων κάτω από την αιγίδα του στέμματος καθώς και στη διασφάλιση της ανεξαρτησίας της χώρας από την ξένη επέμβαση. Θεωρητικά τουλάχιστον, γιατί η Αντιβασιλεία είτε ως συλλογικό σώμα στην πρώτη περίοδο είτε αργότερα, όταν ο Άρμανσμπεργκ την ασκούσε ως μοναδικός σχεδόν φορέας της, απέφυγε την εμπλοκή τόσο με τις ξένες Δυνάμεις όσο και με τα ελληνικά πολιτικά κόμματα. Μία από τις αιτίες άλλωστε για τις οποίες μάλιστα η Αντιβασιλεία δυσπιστούσε απέναντι στα κόμματα, ενεργώντας ουσιαστικά για τη διάλυσή τους, οφειλόταν στο γεγονός ότι τα τελευταία δε δίσταζαν να καταφεύγουν στις Δυνάμεις προκειμένου να επιτυγχάνουν τις επιδιώξεις τους, παρέχοντας τους τις δυνατότητες και τα προσχήματα για να επεμβαίνουν στις ελληνικές υποθέσεις. Οπωσδήποτε, οι επιδιώξεις αυτές της Αντιβασιλείας ήταν, εκ προοιμίου, ανέφικτες. Η πρώτη, γιατί είχε ως προϋπόθεση την ισοπέδωση των πολιτικών παρατάξεων και την εξουδετέρωση της ισχύος των κομμάτων, πράγμα στο οποίο αντιδρούσαν όλα

τα κόμματα. Οι διασυνδέσεις εξάλλου που είχαν δημιουργηθεί ανάμεσα στα τελευταία και στους εκπροσώπους των ξένων Δυνάμεων έκαναν επίσης αδύνατη τη δεύτερη, επειδή οι Δυνάμεις είχαν κάθε συμφέρον να ενθαρρύνουν τα κόμματα στην αντίστασή τους εναντίον της εξουσίας.

Στη προσπάθεια της να αντιμετωπίσει τα κόμματα η Αντιβασιλεία χρησιμοποίησε διπλή τακτική: μακροπρόθεσμα κινήθηκε για να εκμηδενίσει όλες τις προϋποθέσεις και τις συνθήκες που θα επέτρεπαν να δημιουργηθούν θεσμικά πλαίσια, ευεργετικά και αποτελεσματικά, μέσα στα οποία τα κόμματα θα είχαν τη δυνατότητα να επιβιώσουν και να αναπτυχθούν φυσιολογικά. Βραχυπρόθεσμα, οι προσπάθειές της έτειναν να υπονομεύουν, να συμπιέζουν, να αναστέλλουν τις δραστηριότητες των κομμάτων, εφαρμόζοντας, εκτός των άλλων, και ένα καλά υπολογισμένο σύστημα διορισμών σε δημόσιες θέσεις που απέβλεπαν να διχάζουν τους οπαδούς των κομμάτων. Συνάμα, στην παραμικρή ένδειξη αντιστάσεως και ανυποχωρητικότητας εκ μέρους των πολιτικών κομμάτων η στάση της γινόταν άκαμπτη, επίμονη και σκληρή ...

Οι υπολογισμοί της Αντιβασιλείας, σύμφωνα με τους οποίους η με κάθε τρόπο παρεμπόδιση των κομμάτων να συμμετέχουν στην πολιτική ζωή της χώρας θα τα ανάγκαζε τελικά σε υποταγή, αποδείχθηκαν σφραεροί ... έχοντας πεισθεί για την αρνητική στάση της Αντιβασιλείας απέναντι στο κόμμα τους προσπάθησαν να βελτιώσουν την πολιτική θέση τους, απεργαζόμενοι τη πτώση της Αντιβασιλείας. Η εφημερίδα «Χρόνος», χρηματοδοτούμενη από τον Κολοκοτρώνη και το Βλασσόπουλο, άσκησε σ' αυτό το διάστημα συστηματική πολεμική απέναντι σε ενέργειες, μη δημοφιλείς, της Αντιβασιλείας, όπως ήταν η διάλυση των ατάκτων στρατιωτικών σωμάτων, ή η διάλυση των μοναστηριών. Διάφορα κινήματα που ξέσπαγαν σε διάφορες περιοχές με την επίνευξη και τη συναίνεσή τους αποσκοπούσαν να αποδείξουν την έλλειψη αποτελεσματικότητας της Αντιβασιλείας ...

Οι πολιτικές ανακατατάξεις που σημειώθηκαν μετά την παραπομπή του Κολοκοτρώνη κ.ά σε δίκη, έφεραν κερδισμένο τον Κωλέττη που διέθετε τώρα δύο σημαντικά υπουργεία: των Εσωτερικών, επικεφαλής του οποίου μπήκε ο ίδιος, και της Δικαιοσύνης που το ανέλαβε ο Κ. Σχινάς. Εχθρικά διατεθειμένοι, και οι δύο, εναντίον του Κολοκοτρώνη, θεωρήθηκαν ως οι πλέον κατάλληλοι να επιβλέψουν το ανακριτικό έργο και τις προετοιμασίες για την επικείμενη δίκη. Οπωσδήποτε, δεν ήταν οι άνθρωποι που θα προετοίμαζαν και θα διευκόλυναν τη συνδιαλλαγή ανάμεσα στις αντιτιθέμενες πολιτικές παρατάξεις ...

Η ταύτιση της Αντιβασιλείας με τον Κωλέττη και το «γαλλικό» κόμμα έγινε σαφέστερη όταν η εφημερίδα «Σωτήρ», δημοσιογραφικό όργανο του τελευταίου, ορίσθηκε ημεπίσημο κυβερνητικό φύλλο, εκδιδόμενο στο «Βασιλικό τυπογραφείο» και επιχορηγούμενο κατά ένα μέρος από το κράτος. Δικαιολογώντας ο Μάουρερ, τη φιλογαλλική στάση της πλειοψηφίας της Αντιβασιλείας, αποκαλούσε το «γαλλικό» κόμμα «εθνικό», το οποίο εκπροσωπούσε την πλειοψηφία του ελληνικού λαού, έχοντας επικεφαλής του την «πλέον δημοφιλή ελληνική προσωπικότητα». Αυτές οι παρατηρήσεις του

Μάουρερ δείχνουν καλά πόσο γρήγορα ο ίδιος και τα άλλα μέλη της Αντιβασιλείας είχαν εμπλακεί στις διενέξεις των κομμάτων και πόσο γρήγορα είχαν απομακρυνθεί από την αρχική τους πολιτική, να παραμείνουν μακριά από τα κόμματα...

Επιπλέον έδειξαν αδικαιολόγητη αυστηρότητα απέναντι στο «ρωσικό» και στο «αγγλικό» κόμμα, πιστεύοντας ότι με τον τρόπο αυτό καταπολεμούσαν απλά και μόνο δύο μικρές κλίκες. Με παρόμοιες όμως ενέργειες δημιουργούσαν ανησυχίες σε μια ευρύτερη μερίδα του λαού, που έβλεπε το ένα τρίτο του έθνους, δηλαδή το «γαλλικό» κόμμα, να προσπαθεί, με τη βοήθεια της Αντιβασιλείας, να επιβληθεί στα δύο τρίτα του. Η καταδίκη επίσης του Κολοκοτρώνη και του Πλαπούτα θεωρήθηκε ότι είχε ως στόχο της ολόκληρη την παράταξη, την οποία εκπροσωπούσαν οι δύο ηγέτες και μάλιστα για πράξεις που αποτελούσαν, σύμφωνα με τη συλλογιστική της κοινής γνώμης, φυσιολογική πολιτική τακτική. Υποτιμούσαν έτσι και τη στενή σχέση που υπήρχε ανάμεσα στην εξωτερική πολιτική και στα πολιτικά κόμματα. Ενεργώντας εναντίον του κόμματος των Ναπαίων η Αντιβασιλεία επέσυρε την οργή της ρωσικής διπλωματίας εξοργισμένης ήδη εξαιτίας του εκκλησιαστικού. Αντίθετα ευνοώντας τη γαλλική διπλωματία βρέθηκε υποχρεωμένη να επεκτείνει την εύνοιά της και προς το «γαλλικό» κόμμα, που το ονόμαζε «εθνικό», αποξενώνοντας με τη στάση αυτή την Αγγλία και στη Ρωσία, με αποτέλεσμα να συναπισθούν οι δύο Δυνάμεις εναντίον της.

I.E.E., τόμ. ΙΓ', σσ. 45, 47, 51-52

Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο του παραθέματος:

- α) Να σχολιάσετε τη στάση της Αντιβασιλείας απέναντι στα κόμματα και να αιτιολογήσετε τη στάση των κομμάτων απέναντι στην Αντιβασιλεία.
- β) Να παρουσιάσετε τις συνέπειες της «φιλογαλλικής» στάσης της Αντιβασιλείας.
- γ) Να εκθέσετε τις σκέψεις σας σχετικά με τον απόηχο της καταδίκης του Κολοκοτρώνη στην κοινή γνώμη της εποχής.

19.

ΠΗΓΗ

Στην ηγεσία της κίνησης που αποσκοπούσε κατά βάση, στην αποπομπή των Βαυαρών από τα κυβερνητικά «πόστα» και στην ψήφιση Συντάγματος, αντιπροσωπεύονταν και τα τρία «ξενικά κόμματα»⁵ ... Η κάθε παράταξη, ωστόσο, ακολουθούσε πολιτική συνεπή προς τις απώτερες βλέψεις της που στη συγκεκριμένη φάση, συνοψίζονταν στην εγκαθίδρυση ορθόδοξης

⁵ Βλ. Κ. Βεργόπουλου, *Κράτος και οικονομική πολιτική στον 19^ο αιώνα (1978)*, σ. 27: «Ανάμεσα στον άνευ όρων εξευρωπαϊσμό του «αγγλικού» κόμματος και στον αντιδραστικό βυζαντινισμό του «ρωσικού», το «γαλλικό» κόμμα διεμόρφωσε σιγά-σιγά την ιδέα του ελληνισμού ως εκπολιτιστικού παράγοντός στην περιοχή της Ανατολής».

μοναρχίας για το «ρωσικό» και συνταγματικής για το «γαλλικό» και το «αγγλικό» κόμμα. Την νύχτα της 3ης Σεπτεμβρίου το Συμβούλιο της Επικρατείας ενέκρινε ομόφωνα «εθνική πράξη» στην οποία περιλαμβάνονταν και ο όρκος που καλούσαν ο στρατός να ενστερνιστεί: Ορκίζομαι πίστιν εις την Πατρίδα και τον Συνταγματικόν Θρόνον και απαρασάλευτον αφοσίωσιν εις τους κατά τα σήμερον εγκριθησόμενα μέτρα δια της Εθνικής Συνελεύσεως καθιερωθησομένους Συνταγματικούς θεσμούς» ...

Στις εκθέσεις των ξένων πρεσβευτών – τοποτηρητών από την Αθήνα, περιγράφονται, με κάθε λεπτομέρεια, οι ταλαντεύσεις του αιφνιδιασμένου Όθωνα μέχρις ότου πειστεί να προχωρήσει Συντάγματος, που σήμαινε αναμφίβολα μείωση της βασιλικής εξουσίας. Αμέριστοι συμπαράστασεις στη διασφάλιση των βασιλικών υπερεξουσιών, μετά την επικράτηση του κινήματος, στάθηκαν όλοι σχεδόν οι εκπρόσωποι των μεγάλων ευρωπαϊκών Αυλών. Οι Βρετανοί και οι Γάλλοι, τηρώντας κοινή πολιτική στο ελληνικό πολιτειακό ζήτημα, πρέσβευαν τις ακόλουθες αρχές: «Απαραβίαστον του Βασιλέως. Διορισμός εις τας πολιτικές και στρατιωτικές θέσεις υπό του Βασιλέως. Άσκησις ομοίας εξουσίας του Στέμματος κατά την σύνταξιν των νόμων. Οργάνωσις δύο Βουλών· της μιάς δι' εκλογής, της ετέρας κληρονομικής ή ισοβίας, διοριζομένης υπό του Ηγεμόνος. Προνόμια του Βασιλέως να καλή και διαλύη την Βουλήν, μετά του δικαίωματος του ελέγχου επ' αυτής, της οποίας η σύμπραξις θα απέβαινε αναγκαία δια την εξέτασιν και κύρωσιν των δαπανών δια την δημοσίαν υπηρεσία».

Χαρακτηριστικές ήταν οι υποδείξεις του Βρετανού υπουργού Άμπερντιν προς τον πρεσβευτή του στην Αθήνα Λάουονς, λίγο πριν την ανάδειξη της Εθνοσυνέλευσης: «Τους Έλληνας εξ' άλλου να συγκρατήτε από του να παραδίδωνται εις τας πολλές παραδόξους και ανοήτους θεωρίας προς εξάπλωσιν των δημοκρατικών αρχών. Αι τοιαύται ιδέαι δέον να πολεμούνται πάση δυνάμει, διότι θα ανησύχει και η Τουρκία. Όσω ολίγον επιθυμούμεν αγγλικήν επιρροήν, τόσον πλειότερον είμαθα εναντίον της εδραιώσεως μιας άλλης αποκλειστικής επιρροής εν Ελλάδι...»⁶.

Τελικά, ο Όθωνας θα διορίσει πρόεδρο του νέου υπουργικού συμβουλίου τον αρχηγό του «ρωσικού κόμματος» Α. Μεταξά.

Ήταν φανερό ότι η πολιτειακή μεταβολή της 3ης Σεπτεμβρίου επανέφερε στο προσκήνιο τις παραδοσιακές ηγετικές πολιτικές δυνάμεις που, μετά το ξέσπασμα της επανάστασης, είχαν αποκλειστεί από την άσκηση της εξουσίας. Η μεταβολή αυτή σήμαινε οπωσδήποτε την ουσιαστική νίκη (μέσα από τη συμμαχία των «ξενικών κομμάτων») της παραδοσιακής κοινωνίας απέναντι στο απολυταρχικό κράτος, στο μέτρο που, για πρώτη φορά μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους, εθνικές δυνάμεις κατώρθωσαν ν' ασκήσουν εξουσία. Στην πραγματικότητα όμως, καθώς έγραψε ο

⁶ Ο Πισκατόρου έγραφε στον Γκιζώ: «Υπήρχε ένα όριον το οποίον πάση θυσία δεν θα επιτρέπομεν να υπερβούν (οι επαναστάτες)», Ι. Πούλου. ό.π., σ. 234 Πρβλ. Chapuisat, La Restauration hellinique (1924), σ. 225.

Τ. Πιπινέλης, «τα λαϊκά στρώματα επέπρωτο να ρυμουλκούνται διαρκώς όπισθεν της αγροτικής και αστικής ολιγαρχίας, αίτινες αφού κατέκτησαν την εξουσίαν δια της επαναστάσεως του 1843, κατεκράτησαν αυτήν οριστικώς» ... Όσο πλησίαζαν οι εκλογές, τόσο το ενδιαφέρον των ξένων τοποτηρητών, για την εκλογή των ευνοουμένων τους, εντεινόταν· αυτό προέκυπτε από εμπιστευτική επιστολή του Βρετανού πρεσβευτή Λάιονς προς τον Μαυροκορδάτο την παραμονή των εκλογών: «Αποδίδω τόσην σημασίαν εις το να εκλεχθήτε αντιπρόσωπος, εν Μεσολογγίω, ώστε νομίζω ορθόν να σας είπω ότι σήμερον αποστέλλω εκεί γράμματα δια να τους είπω. ... Καταβάλλω πάσαν προσπάθειαν δια να εκλεχθήτε πρόεδρος εις την Συνέλευσιν. Σκοπεύω να γράψω και εις τον Άγγλον πρόξενον του Μεσολογγείου σχετικώς με το ζήτημα της εκλογής».

Π. Πετριδίη, ό.π., σσ. 10-12

Με βάση το παράθεμα:

- α) Να τεκμηριώσετε το περιεχόμενο της φράσης του παραθέματος «η μεταβολή σήμαινε νίκη της παραδοσιακής κοινωνίας έναντι του απολυταρχικού κράτους».
- β) Να σχολιάσετε τον ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων κατά την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου.

20.

ΠΗΓΗ

Συντονισμένες επιθέσεις του τύπου κατά της βασιλικής απολυταρχίας

Η αυταρχική διακυβέρνηση των μελών της Αντιβασιλείας και ιδιαίτερα του Άρμανσπεργκ ήταν επόμενο να προκαλέσει οξείες αντιδράσεις στην κυρίαρχη πολιτική ηγεσία που, παρά τις αντιθέσεις και τα διαφορετικά συμφέροντα, προσλάμβανε το χαρακτήρα αντιβασιλικής αντιπολίτευσης. Οι πρώτες αντιδράσεις από την πλευρά του ρωσικού κόμματος (των Ναπαίων) είχαν οδηγήσει στη φυλάκιση του Κολοκοτρώνη και των συντρόφων του. Η Αντιβασιλεία προχώρησε, στη συνέχεια, στην έκδοση τριών νόμων «περί Τύπου» στην προσπάθειά της να φιμώσει την αντιπολίτευση. ...

Η εφημερίδα του Κωλέττη «Ο Σωτήρ» με έμβλημα το Σύνταγμα (τον Οκτώβριο του 1836) εξαπέλυσε οξύτατη επίθεση εναντίον του Άρμανσπεργκ και των Βαυαρών: «Η εθνική θέλησις εξηγήθη ήδη αρκετά. Η Ελλάς όλη εκ συμφώνου ζητεί εις το εξής σύστημα Αντιπροσωπευτικόν και εκ στόματος όλου του έθνους δεν ακούει τις προ καιρό ει μη Σύνταγμα, Σύνταγμα, Σύνταγμα... Το Σύνταγμα, προστατεύον και εγγυούμενον, εξ' ενός μέρους τα δικαιώματα του θρόνου, και αφ' ετέρου τας εθνικάς ελευθερίας, ιδού το πατριωτικόν σύνθημά μας, ιδού η σημαία μας, πέριξ της οποίας προσκαλούμεν όλους τους χρηστούς πολίτας, όλα τα γνήσια τέκνα της Ελλάδος. Η επιτυχία του Συντάγματος ιδού ο μέγας σκοπός μας. Τα μέσα της επιτυχίας του σκοπού μας, ιδού το αντικείμενον των σκέψεων και των συζητήσεων του Σωτήρος». ...

Η εφημερίδα «Ελπίς» δημοσίευε σε κύριο άρθρο της τα εξής: «Αντί να συγκαλέση Εθνικήν Συνέλευσιν και να ετοιμάση οριστικόν Σύνταγμα (η Βαυαροκρατία) ως να ήλθεν εις δορύκτητον τόπον. ως να εκαλέσθη να διοικήση Γότθους και όχι απογόνους Ελλήνων, φίλους της ελευθερίας, κατέφυγεν εις μέτρα αυθαίρετα και όλως αντεθνικά. Και βέβαια το να απαιτήση εκ προοιμίου παρά των Ελλήνων τον όρκον της πίστεως εις νόμους, μη υπάχοντας εισέτι και μέλλοντας να γεννώσιν... τι άλλο εσκόπουν παρά την στερέωσιν της ξενοκρατίας και την μεταμόρφωσιν της αυτονόμου Ελλάδος εις αποικίαν βαυαρικήν... Όλοι εμπνεόμενοι από ένα κοινό φρόνημα και από εν κοινόν μέγα συμφέρον κινούμενοι, δεν έχομε να φοβηθώμεν τι το οποίον ήθελε να ματαιώση το πλήρωμα των ευχών μας, το Σύνταγμα⁷».

Αποκαλυπτική για το έντονο αντιπολιτευτικό κλίμα της περιόδου αυτής παραμένει η μαρτυρία του Αλ. Ραγκαβή: «Η αντιπολίτευσις εν ονόματι του Συντάγματος οσημέραι ηύξανε και απέβαινε απειλητική· αι πλείσται των εφημερίδων μετ' αυτής συνετάσσοντο, αι δε κυβερνητικάί, ως συνήθως συμβαίνει, ήσαν ασθενείς και ως μίσθαι υπεβλέποντο. Και οι συνετώτεροι διέβλεπον τότε ότι και δίκαιον και αναπόφευκτον απέβαινε να δοθώσι φιλελευθερώτεροι θεσμοί, θεωρούντες την Ελλάδα ώριμον ίνα διδαχθή την αυτοκυβέρνησιν και υπό δυστυχημάτων απειλουμένην αν εις τας κοινάς ευχάς αντετάσσοτο επίμονος άρνησις. Η δραστηριότερα δε μερίς εν τη αντιπολιτεύσει από της αναχωρήσεως του κόμητος Αρμανσπεργκ ην η αγγλική και ο πρέσβυς της Αγγλίας οτέ μεν ενέπνεε και καθωδήγει αυτήν, οτέ δε διαβίβαζεν εις την κυβέρνησιν του και υποστήριζε παρ' αυτή τας αξιώσεις της. Δια τουτο, ο τότε παρά τη Αυλή του Λονδίνου διατελών Έλλην πρέσβυς κ. Α. Μαυροκορδάτος, αιτησάμενος άδειαν, ήλθε φέρων εις τον Βασιλέα τας συμβουλάς αυτής περί αναγκαίων μεταρρυθμίσεων. Αι προτάσεις αύται βαρείαι δεν ήσαν, διότι περιωρίζοντο εις σύστασιν Βουλής αντιπροσώπων, εχούσης κυρίως μονον οικονομικήν δικαιοδοσίαν· πάντες δ' οι ανιδιοτελείς, οι μετριωπαθείς και μη φατριάζοντες ανεγνώριζον την αναπόφευκτον ανάγκην της μεταρρυθμίσεως ταύτης προς κατευνασμόν καν της υπερτάτως ηρεθισμένης κοινής γνώμης». (Γρ. Δαφνή, Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, σσ. 49-50).

Π. Πετρίδη, Πολιτικοί και συνταγματικοί θεσμοί στη νεότερη Ελλάδα (1821-1843), σσ. 224, 226-227

Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο του παραθέματος:

- α) Να αποτιμήσετε τη συμβολή του Τύπου στη συσπείρωση των πολιτικών δυνάμεων και στην ενίσχυση του αγώνα κατά της απολυταρχίας.
- β) Να σχολιάσετε το αγγλικό ενδιαφέρον για την παραχώρηση Συντάγματος στην Ελλάδα, αφού αναφερθείτε στις ενέργειες των Λάιονς και Μαυροκορδάτου που το πιστοποιούν.

21.

⁷ Δ. Πετρακάκου, Κοινοβουλευτική Ιστορία της Ελλάδος, τομ. Α', σ. 437.

ΠΗΓΗ

Σύνταγμα του 1844

Η σύμπραξη πάντως της εθνικής Συνέλευσης, σαν λαϊκής αντιπροσωπείας, στην κατάρτιση του Συντάγματος του 1844 προσέδωσε σ' αυτό χαρακτήρα «συμβολαίου» ανάμεσα στο λαό και τον μονάρχη. Θα πρέπει να διευκρινιστεί εδώ ότι τα κυρίαρχα στοιχεία της λαϊκής αντιπροσωπείας, που είχε συμπράξει στις σχετικές διαδικασίες, συνέθεσαν φατρίες από την άρχουσα τάξη, που έλεγχε την εξουσία σ' όλη τη διάρκεια της επανάστασης, και οι οποίες, καθώς αποδείχτηκε, είχαν την ευχέρεια να μεταθέτουν τον πολιτικό αγώνα από τα άμεσα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα στο ζήτημα της εγκαθίδρυσης συνταγματικών θεσμών⁸. Κάτω από αυτές τις συνθήκες «Το αντιπροσωπευτικόν σύστημα εις μίαν κοινωνίαν εστερημένην επαρκούς κατανομής της γης και αναπτύξεως των μαζών, θα απετέλει κατ' ανάγκην τον καταλληλότερον τρόπον επικρατήσεως της ολιγαρχίας δια των καλπών⁹». Ανεξάρτητα από τις συγκεκριμένες διαπιστώσεις, το Σύνταγμα του 1844 υπήρξε κάτι περισσότερο από ένα Σύνταγμα παραχωρημένο: ένα «Σύνταγμα – συμβόλαιο» ή «Σύνταγμα – συνθήκη» ή, τέλος, «Σύνταγμα – συνάλλαγμα¹⁰».

Π. Πετριδίη, *Πολιτικές δυνάμεις και συνταγματικοί θεσμοί στη νεότερη Ελλάδα (1844-1940)*, σ. 20-21

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο του παραθέματος:

- α) Να αποτιμήσετε τον χαρακτήρα του συντάγματος του 1844.
- β) Η καθιέρωση των συνταγματικών-κοινοβουλευτικών θεσμών μετά την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου ήταν αναγκαία αλλά αποδείχτηκε και ικανή συνθήκη για τη στερέωση των δημοκρατικών θεσμών ή υπήρχε σημαντική απόσταση μεταξύ τους; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας.

22.

ΠΗΓΗ 1

Οι επεμβάσεις των ξένων Δυνάμεων στη πολιτική ζωή της χώρας κατά την περίοδο ανάμεσα στα δύο συντάγματα

Οι αναδειχθείσες από το 1844 ως το 1862 επτά Βουλές αποτέλεσαν «προϊόν» βίας, τεχνασμάτων και νοθείας.

Χαρακτηριστικές υπήρξαν οι καταγγελίες του Μιχ. Σχινά στη Βουλή σε βάρος της γαλλόφιλης (και υποστηριζόμενης από τον Όθωνα) κυβέρνησης Κωλέττη, την επομένη της διεξαγωγής των εκλογών το 1847: «Μέσα διπλά, τριπλά, τετραπλά, παραπίσειων, απειλών, υποσχέσεων ετίθεντο εν χρήσει ίνα

⁸ Πρβλ. Γ. Δερτιλή, *Η αυτονομία της πολιτικής από τις κοινωνικές αντιθέσεις στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα* (Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, 1977) σ. 46.

⁹ Βλ. Τ. Πιπινέλη, *Η Μοναρχία κλπ.*, ό.π., σ. 382.

συλλέξωσι την διεσπαρμένην και απολωλώσαν πλειοψηφίαν· συγχρόνως δε και πλοία ξένης σημαίας εστέλλοντο όπως συλλέξωσι τους υπουργικούς βουλευτάς. Ενώ δε τοιαύτη υπήρξεν η διαγωγή της γαλλικής διπλωματίας, τις δεν γινώσκει ότι ο πρέσβυς, οι πράκτορες, ο πρόξενος της Γαλλίας λαμβάνουσι μέρος εις την εσωτερικήν ημών διοίκησιν και συντάσσουσι πολλάκις και αυτά τα δημόσια έγγραφα; Τις δύναται ν' αρνηθή τον περίπλου των γαλλικών πλοίων προς συνάθροισιν των υπουργικών βουλευτών; Και η Κυβέρνησις, η έχουσα ξενικής υποστηρίξεως χρείαν, δεν είναι εθνική, ουδέ της θελήσεως του λαού παραγόμενον. Πως δε ετόλμησεν ο υπουργός των Οικονομικών να ομολογήσῃ ὅτι η Γαλλικὴ Κυβέρνησις συμπράττει δια να στερεώσῃ την τάξιν, ενώ ἐξ' ἐναντίας απανταχοῦ ἀντί της τάξεως θεμελιούται η ἀταξία, η ἀδικία, η παρανομία; Ἑλληνικόν δε αἷμα χύνεται ἀδίκως εις Λακωνίαν, εις Μεσσηνίαν, Ἀμφισσαν¹¹».

Ἡ πολιτικὴ ολιγαρχία που κατεῖχε την ἐξουσία στην περίοδο αὐτὴ ἀσκήσῃ την πολιτικὴν τῆς αὐτόνομα χωρὶς καμιά σχεδόν ἐκσυγχρονιστικὴ διάθεσιν. Οἱ μέθοδοι που ἀκολούθησεν για να διατηρήσῃ την ἐξουσία δεν διέφεραν ουσιαστικά ἀπὸ τις ἀντίστοιχες του Ὄθωνα, ἐνῶ τα πολιτικὰ κόμματα τῆς ἐποχῆς εἶχαν μεταβληθεῖ σε πολιτικὰ «καπετανάτα». Κάτω ἀπὸ τις συνθήκες αὐτές, «το περιζήτητον Σύνταγμα κατέστη ὄργανον κυβερνητικῆς ἐπικρατήσεως ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πολιτικῆς ομαδος, ἥτις ἐπιτοφορεῖτο συνήθως με ξένον ὄνομα, γαλλικόν κόμμα, ἀγγλικόν, ρωσικόν· ουδέποτε ἐθνικόν. Οἱ ἄνδρες τῆς Ἐπανάστασεως, οἱ υπηρετήσαντες την πατρίδα μετὰ τοσαύτης ἀφοσιώσεως και πίστεως κατὰ τον μέγαν ἀγῶνα, μετεβλήθησαν εις χυδαίους πολιτικούς κομματάρχας και ἐκμεταλλευτάς κατὰ την συνταγματικὴν ταύτην περίοδον τῆς βασιλείας του Ὄθωνος. Το ἐνδιαφέρον αὐτῶν περιωρίζετο ἤδη εις την ἐπικράτησιν κομματικῶν και ἐπαρχιακῶν ἢ προσωπικῶν συμφερόντων¹²» ...

Παρά την υποτελειακὴν πολιτικὴν του ο Κωλέττης εἶχε το θάρρος να καταγγείλῃ στην Βουλὴν την ἀντιδραστικὴν πολιτικὴν τῶν Βρεταννῶν ἀπέναντι στην Ἑλλάδα: «Ὁ ευγενὴς λόρδος Πάλμερστον, ἐξιστορῶν εις την Βουλὴν τῶν Ἀγγλικῶν κοινοτητων τα ἀνήκουσα δεινά, ὅσα δῆθεν ο Ἑλληνικὸς λαὸς πάσχει παρὰ τῆς καθεστῶσεως ἐν ἡμῖν Κυβερνήσεως, προσεκάλεσε το Ἀγγλικόν Ὑπουργεῖον να συνεννοηθῇ μετὰ του Γαλλικοῦ και να συμφωνήσῃ μετ' αὐτοῦ, ὥστε δια κοινῆς ἀμφοτέρων εις τα ἐσωτερικὰ πράγματα μας ἐπεμβάσεως να συστήσωσιν ὑπουργεῖον ἀξίον τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Ἑλλήνων και να ἐλευθερώσωσι δια του μέσου αὐτοῦ την πατρίδα μας ἐφ' ὅλων τῶν καταμαστιζόντων αὐτὴν κακῶν. Τῆς τοιαύτης δε ἐπεμβάσεως το δικαίωμα στηρίζει ο ευγενὴς λόρδος εις τους ἀκολουθοῦς λόγους ...

¹⁰ Πρβλ. Ἀρ. Μάνεση, *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, τομ. Α' (1967) σσ. 189-191 και Ἀλ. Σβώλου, *Ἡ Συνταγματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Τα Ἑλληνικὰ Συντάγματα* (1972), σσ. 35-37.

¹¹ Δ. Πετρακάκου, *Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία*, σ. 134.

¹² Ν. Καζάζη, *Ὁ Κοινοβουλευτισμὸς*, κλπ. σ. 17.

Ως πρώτον της επεμβάσεως δικαιολόγημα ανέφερον ο ευγενής λόρδος το της Ελλάδος συμφέρον· η Ελλάς, είπε, πάσχει κακά πολλά δεινά, η επέμβασις δε σκοπόν έχουσα την κατάπαυσιν αυτών, δεν δύναται να είναι ειμή ωφέλιμος δια την Ελλάδα. Αλλά δύναται ποτε, ερωτώ, να θεωρηθή ωφέλιμος η κατάπαυσις κακού μικροτέρου δια της χρήσεως και της αντικαταστάσεως δεινοτέρου κακού; Δύναται ποτέ να εκληφθή ως συμφέρουσα η ξένη επέμβασις, ή όχι μόνον τα δικαιώματα και τα συμφέροντα ολίγων Ελλήνων ζημιούσα, αλλ' όλου του Ελληνικού λαού, ολοκλήρου του Ελληνικού Έθνους, την δια τοσούτων θυσιών και αιμάτων κεκτημένην αυτονομίαν καταλύουσα; Δύναται ερωτώ, η κατά του ιερωτέρου και τιμιωτέρου εθνικού ημών κήματος προσβολή, καλών να γίνη αιτία και να αποβή ωφέλιμος εις ημάς;

Η ξένη επέμβασις, Κύριοι, είναι το μέγιστον των κακών η φοβερωτέρα πληγή εκ των εις έθνος ελευθέρον επιτεθεισών ποτέ!

Αλλά σήμερον ότι το έθνος ως ουδείς άλλος και την αληθή των πραγμάτων του κατάστασιν γνωρίζει και των προς θεραπείαν του κακού αρμοδιών μέσωσιν κύριον είναι, σήμερον, ότε δια των αντιπροσώπων του ο Ελληνικός λαός συμβουλευέται και νομοθετεί περί των ιδίων αυτού συμφερόντων, πάσα ξένη επέμβασις είναι και επιβλαβής και ολεθρία κα ως τοιαύτην πας γνήσιος Έλληνας και την αποστρέφεται και την απωθεί ...

Κατά της ξένης δε επεμβάσεως λαλών και διαμαρτυρόμενος δεν περιορίζομαι εις μόνην την Αγγλικήν, αλλ' εις την αυτήν υπάγω κατηγορίαν και την Γαλλικήν και την Ρωσικήν και πάσαν · διότι και προς τας συμμάχους και προς τας λοιπάς Δυνάμεις και ιδίως προς μίαν εκάστην αυτών της Ελλάδος τα δίκαια, τα αυτά και ίσα είναι· οποιονδήποτε δε αλλόφυλον έθνος εις άλλου πράγματα επέμβη, την ιδίαν πάντοτε συνεπιφέρει μετ' αυτού καταστροφήν και βλάβην».

Ωστόσο, το πλέγμα της εξάρτησης (από «οιανδήποτε κραταιάν Δύναμιν»), που διείπε τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις και το στέμμα, θα σφραγίσει ολόκληρη την οθωνική περίοδο.

Π. Πετριδη, ό.π., σσ. 25-29

ΠΗΓΗ 2

Η παραχώρηση Συντάγματος δε μετέβαλε την πολιτική ζωή. Η συνεργασία των τριών κομμάτων εν όψει της αλλαγής του 1843 διαλύθηκε αμέσως μετά την επιτυχία. Οι πρώτες εκλογές που ακολούθησαν κράτησαν τρεις μήνες κατά τους οποίους η Ελλάδα έγινε λεία των οπλισμένων συμμοριών του Κωλέττη, που έβαλε σ' ενέργεια όλα τα μέσα για να συντρίψει τον αντίπαλο και να εξασφαλίσει την πλειοψηφία στη Βουλή. Συνταγματικός, όταν ήταν στην αντιπολίτευση, ο Κωλέττης δείχτηκε υπερβολικά συγκεντρωτικός όταν πήρε την εξουσία κι ενθάρρυνε τις επεμβάσεις του στέμματος στην πολιτική ζωή. Η πραγματική εσωτερική πολιτική του συνίστατο στη «διάθεση των κρατικών εσόδων για λογαριασμό των φίλων του», χωρίς κανένα σοβαρό μέτρο για τη διοργάνωση και οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Η «Μεγάλη Ιδέα» του έδινε το πρόσχημα. Η μόνη θεραπεία στις δυστυχίες της Ελλάδας, έλεγε, ήταν η

εδαφική εξάπλωση του βασιλείου, ο δρόμος προς την Κωνσταντινούπολη και η κυριαρχία στην Ανατολή. Με τέτοια πολιτική ο Κωλέττης εμφανίζεται στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας ως το τύπος του τυχοδιώκτη πολιτικού, που εισήγαγε όσο κανείς άλλος τη διαφθορά στην άσκηση της εξουσίας. Στην πραγματικότητα το Σύνταγμα καταργήθηκε. ...

Η δράση των οπλισμένων συμμοριών στα ελληνοτουρκικά σύνορα και η δραστηριότητα των «μυστικών εταιρειών» συνιστούν την «εθνική» πολιτική της Ελλάδας του Κωλέττη. Τα μόνα αποτελέσματα στάθηκαν τ' αντίποινα της τουρκικής κυβέρνησης κατά των Ελλήνων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κι η επαύξηση της αγγλικής οργής εναντίον του Όθωνα. Στην πραγματικότητα, ως το 1848, ο ανταγωνισμός ανάμεσα στην Αγγλία και στη Γαλλία, προστάτιδα του Κωλέττη, έπαιξε τον πρώτο ρόλο στην ελληνική πολιτική.

Γ. Σβορώνου, Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας, σσ. 81-84

Λαμβάνοντας υπόψη το κείμενο και το παράθεμα στη σ. 77 του σχολικού σας εγχειριδίου, καθώς και το περιεχόμενο των παραθεμάτων:

- α) Να χαρακτηρίσετε την κυβερνητική πολιτική του Κωλέττη.
- β) Να συσχετίσετε τις καταγγελίες του Κωλέττη για τις επεμβάσεις των Μ. Δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας) με τον αποκλεισμό της χώρας εξαιτίας της υπόθεσης Πατσίφικο.

23.

ΠΗΓΗ

Κουμουνδούρος ως ο πρώτος πολιτικός με συνείδηση κοινοβουλευτική

Ο Κουμουνδούρος μπορεί να θεωρηθεί ως ο πρώτος Έλληνας πολιτικός με συνείδηση κοινοβουλευτική. Ήθελε η κυβέρνησή του να στηρίζεται στην πλειοψηφία των βουλευτών και γι' αυτό, μιλώντας στην βουλή, προσπαθούσε να πείσει και όχι να δελεάσει όπως επιδίωκε ο Δεληγιώργης. Εκτιμούσε την αγχίνοια του Βούλγαρη και σεβόταν την πατριαρχική νοοτροπία του, αλλά αρνιόταν να υποταχθεί στον αυταρχισμό του. Συμπαθούσε το Δεληγιώργη, αλλά δεν τον εμπιστευόταν, γι' αυτό και δε συνεργάστηκε μαζί του. Εκτιμούσε τον Τρικούπη, αλλά και τον αντιπαθούσε βαθύτατα, γι' αυτό και τον χρησιμοποίησε μια και μόνη φορά. Ο Κουμουνδούρος είχε όλες τις αρετές που πρέπει να στολίζουν ένα κοινοβουλευτικό άνδρα. Ψυχραιμία, ανεξικακία, ελαστικότητα, προσαρμοστικότητα, καλή διάθεση, ευγένεια στους τρόπους, επιμέλεια, εργατικότητα, επιμονή, όσο και υπομονή, πραότητα. Δεν θύμωνε και δεν λύπησε σχεδόν κανένα, γι' αυτό και τον χαρακτήριζαν «γλυκύτατο». Με απόλυτη ευλάβεια τηρούσε όλους τους κανόνες στο κοινοβουλευτικό παιχνίδι και δεν προσπάθησε ποτέ να βγει έξω από τα συνταγματικά πλαίσια. Αυτό που δεν του πήγαινε ήταν να βρεθεί στην ίδια κυβέρνηση με το Βούλγαρη ...

I.E.E., τόμος ΙΓ', σ. 248

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο του παραθέματος:

- α) Να παρουσιάσετε τα αιτήματα των οποίων εκφραστής υπήρξε ο Α. Κουμουνδούρος.
- β) Να τεκμηριώσετε το περιεχόμενο της φράσης «ο Κουμουνδούρος είχε όλες τις αρετές που πρέπει να στολίζουν έναν κοινοβουλευτικό άνδρα».
- γ) Να αντιπαραθέσετε την κοινοβουλευτική συμπεριφορά του Κουμουνδούρου μ' εκείνη του Κωλέττη.

24.

ΠΗΓΗ

Ο Όθων, δεχθείς άκων την εγκαθίδρυσιν συνταγματικού πολιτεύματος, δεν είχε την διάθεσιν της πιστής εφαρμογής αυτού. Ευθώς εξ' αρχής, παραβιάζων το πνεύμα του Συντάγματος, ανεμίχθη εις έργα διοικητικά, επεμβαίνων εις τας βουλευτικές εκλογάς και προσπαθών εκδήλως να συγκεντρώση εις χείρας του περισσότεραν εξουσίαν. Προ δε της αντιστάσεως, την οποίαν εύρισκε δεν εδίσταζεν, ως είναι ευνόητον, να λάβη μέτρα πιεστικά κατά της ελευθερίας του τύπου και της ανεξαρτησίας των συνειδήσεων, τούθ' όπερ εξήπτεν ακόμη περισσότερον την κατ' αυτού αντιπολίτευσιν και προητοίμαζε την πτώσιν του.

Ο βασιλεύς –όπως γράφει ο Ν. Δραγούμης (Αναμνήσεις, τομ. Β' σ. 122 επ.)- έρρεπε φύσει «προς το σύστημα της συγκεντρώσεως», πολιτικοί δε, όπως ο Κωλέττης, «τελειοποιήσαντες αυτό, και τον Όθωνα ενεθάρρυναν εις

αυστηροτέραν εφαρμογήν και αυτοί εφήρμοσαν απηνέστερον... Η καταστολή της ελευθερίας των δημοκρατικών Αρχών, η καταδίωξις του τύπου, η επέμβασις εις τας εκλογάς τας τε βουλευτικάς και τας των δήμων, η αποβολή πάντων των οπωσούν ανεξάρτητον εχόντων το φρόνημα δημοσίων λειτουργών, και ιδίως των της Θέμιδος ... η δια παντός τρόπου πίεσις της συνειδήσεως των δικαστών, η διαστροφή των νόμων, ταύτα, και άλλα εις έν μόνον απέβλεπον, εις την σύμπτυσιν πάσης δυνάμεως εις χείρας της εξουσίας και την δι' αυτής παγίωσιν κυβερνήσεως πανισχύρου και διαρκούς. ...

Η προϊούσα κοινωνική εξέλιξις ενίσχυε το φιλελεύθερον και δημοκρατικόν πνεύμα, ούτως ώστε αι απολυταρχικάί τάσεις να μη είναι ανεκταί και να υπονομεύεται τουναντίον δια συνεχούς δράσεως η βασιλεία του Όθωνος. Βοηθούσης δε και της αναμίξεως των αντιπροσώπων των Προστατίδων Δυνάμεων εις την πολιτικήν ζωήν της χώρας, η οποία δεν έπαυε κατά τα έτη της απολυταρχίας και της συνταγματικής μοναρχίας, η θέσις του Όθωνος κατέστη τόσον επισφαλής, ώστε ευκόλως ανετράπη δι' επαναστάσεως, μολονότι όπως φαίνεται, δεν ημφεσβητούντο ωρισμένοι αρεταί του κα ανεγνωρίζετο η ταύτισις της ηγεμονικής του φιλοδοξίας προς τα εθνικά ιδανικά της εποχής εκείνης (ίδε και Ζ. Παπαντωνίου, Ο Όθων, 1934).

Α. Σβώλου, Τα Ελληνικά Συντάγματα, σσ. 79-80

ΠΗΓΗ 2

Για ολόκληρη την περίοδο της βασιλείας του Όθωνος ο ιστορικός Τρ. Ευαγγελίδης συνοψίζοντας γράφει: ...»η μακρά βασιλεία αυτού αποτελεί την ιστορίαν της πάλης.. του έθνους προς τον ηγεμόνα αυτού· του έθνους, ζητούντος να κυβερνηθή συμφώνως προς τα ήθη, τας παραδόσεις, τα ένστικτα και δια των εγκριτοτέρων αυτού τέκνων, και του ηγεμόνος, επιδιώκοντος μετά ζήλου την ιδέαν του να καταστήση την Ελλάδα τύπον ευρωπαϊκού κράτους, προς τούτο δε συγκετρύντος εν εαυτώ πάσαν εξουσία και μεταχειριζομένου όργανα ή ξένους, ή πρόσωπα μετρίας σημασίας και επιρροής».

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 199

ΠΗΓΗ 3

Ψήφισμα του Έθνους

Τα δεινά της Πατρίδος έπαυσαν. Άπασαι αι επαρχίαι και η πρωτεύουσα συνενωθείσα μετά του στρατού έθεσαν τέρμα εις αυτά. Ως κοινή δε έκφρασις του Ελληνικού Έθνους ολοκλήρου κηρύττεται και ψηφίζεται:

Η βασιλεία του Όθωνος καταργείται. Προσωρινή κυβέρνησις συνιστάται όπως κυβερνήση το κράτος μέχρι συγκαλέσεως της Εθνικής συνελεύσεως, συγκειμένη εκ των εξής πολιτών: Δημητρίου Βούλγαρη Προέδρου, Κωνσταντίνου Κανάρη, Βενιζέλου Ρούφου. Εθνική συντακτική συνέλευσις καλείται αμέσως προς σύνταξιν της Πολιτείας και εκλογήν ηγεμόνος.

Ζήτω το Έθνος! ζήτω η Πατρίς!

Εγένετο εις Αθήνας εν έτει σωτηρίω 1862 και μηνί 8βρίου τη δεκάτη αυτού.

Ν. Μοσχονά, Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 220

Λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των πηγών και τις πληροφορίες του βιβλίου σας, να προσδιορίσετε τους παράγοντες οι οποίοι οδήγησαν στην Επανάσταση του 1862.

25.

ΠΗΓΗ

Σ' ολόκληρη την περίοδο 1863-1875 είκοσι δύο κυβερνήσεις θα διαδεχτούν η μια την άλλη στην άσκηση της εξουσίας, μοιραίο επακόλουθο των παρεμβάσεων του θρόνου στην κοινοβουλευτική ζωή, με συνέπεια την απομάκρυνση κυβερνήσεων που διέθεταν την εμπιστοσύνη της Βουλής και τον διορισμό κυβερνήσεων από την κοινοβουλευτική μειοψηφία, παράλληλα προς την καταχρηστική διάλυση της Βουλής. ...

Στη νόθευση του πολιτεύματος, παράλληλα με το στέμμα, συντελούσαν και οι κομματάρχες της εποχής με την μικροπολιτική τους. Τα κόμματα που είχαν συμπήξει δεν εκπροσωπούσαν, όπως και στο παρελθόν, ούτε υπηρετούσαν ταξικά συμφέροντα, έχοντας σαν αποκλειστική μέθοδο διασύνδεσης τους με το εκλογικό σώμα την προώθηση ατομικών συμφερόντων συγκεκριμένων γεωγραφικών περιοχών. Τα κοινωνικά συμφέροντα της κυρίαρχης πολιτικής ολιγαρχίας ταυτίζονταν, άλλωστε, με τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης από την οποία και προέρχονταν κατά βάση οι πολιτευόμενοι. Ήταν επόμενο οι ηγετικές κοινωνικές ομάδες να μεταχειριστούν τον κοινοβουλευτισμό έτσι ώστε, διατηρώντας την κοινωνικοπολιτική τους υπόσταση, να έχουν τη δυνατότητα του ελέγχου των εκλογικών διαδικασιών.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η συμμετοχή των πολιτών (φαινομενικά πλατιά) στη συγκρότηση της κρατικής εξουσίας, στην ουσία παρέμεινε περιορισμένη, αφού εξαρτιόταν από την πολιτική επιρροή, την κοινωνική επιβολή και την ιδεολογική ηγεμονία της άρχουσας τάξης, που εξασφάλιζε κατά κανόνα την ποθητή αντιπροσώπευση της στο κοινοβούλιο. Έτσι ο λαός, αποκλεισμένος απ' τα πρώτα κιόλας χρόνια της επανάστασης από τις πολιτικές διαδικασίες, ήταν αναγκασμένος να ακολουθεί ή να ταυτίζεται με τον εκάστοτε αρχηγό του ισχυρότερου κατά περίπτωση, κόμματος που κι αυτό ήταν εξαρτημένο από τοπικούς κομματικούς παράγοντες¹³.

Ως το 1875, οι ξενοκίνητοι, λόγω της κοινωνικοοικονομικής εξάρτησης του ελλαδικού χώρου, πολιτικοί μηχανισμοί θα ακολουθήσουν και στον εξωτερικό τομέα αντιφατική πολιτική, επηρεασμένοι από τη συναισθηματική πίεση του εθνικού φρονήματος στο εσωτερικό και του ψυχρού πραγματισμού των επιταγών των ξένων συμφερόντων. Οι πολιτικοί αρχηγοί της εποχής (Βούλγαρης, Κουμουνδούρος, Δεληγιώργης και Ζαΐμης) θα υποταχθούν κι αυτοί στην αναγκαστική πορεία μέσα στον δαιδαλώδη χώρο των πολιτικών εφαρμογών που οι «προστάτιδες» Δυνάμεις απαιτούσαν.

¹³ Βλ. Κ. Τσουκαλά, *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος. Η συγκρότηση του δημοσίου χώρου στην Ελλάδα (1981)*, σ. 315 κ.ε.

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και του παραθέματος:

- α) Να αναφέρετε τους παράγοντες που «ενέχονται» (συνέβαλλαν) στην πολιτική αστάθεια της περιόδου 1863-1875 και να αξιολογήσετε το βαθμό «ευθύνης» τους.
- β) Να προσδιορίσετε τις παρατάξεις στις οποίες ανήκαν ο Βούλγαρης και ο Δεληγιώργης και να επισημάνετε τις διαφορές τους.

26.

ΠΗΓΗ

Τις πταίει

Στο άρθρο «Τις πταίει» που δημοσιεύτηκε στους «Καιρούς» γράφονται ανάμεσα στα άλλα και τα εξής:

«Ας αφεθή να λειτουργήση το πολίτευμα, εν τη βεβαιότητι, ότι εκ της πλειονοψηφίας της βουλής μορφώνεται η κυβέρνησις και ταχέως θα ίδωμεν την Βουλήν συντασσομένων εις δυο κόμματα. Ουδέν των θεμελιωδών ζητημάτων, άτινα εν Γαλλία ή Ιταλία διαιρούσι τους πολιτευομένους εις πολλά κόμματα, έχομεν εν Ελλάδι: τα πολλά κόμματα παρ' ημίν είναι αποτέλεσμα της προσκλήσεως των μειονοψηφιών εις την εξουσίαν» ...

Ο Τρικούπης δημοσίευσε και δεύτερο άρθρο στην ίδια εφημερίδα με τον τίτλο «Παρελθόν και ενεστώς». Σ' αυτό εξηγούσε ότι ο Όθων, παρόλο που ήταν ενάρτετος, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την έξωσή του, παραβιάζοντας συνεχώς το Σύνταγμα. Με τη μεταπολίτευση, συνέχιζε, τα πράγματα δεν καλυτέρευαν. «Η δημοσία ηθική, ήτις είναι το θεμέλιον πάσης πολιτείας, δεινότερα ή εν τω παρελθόντι υπέστη και υφίσταται τραύματα: τον χρόνον της κακοηθείας σύρει εμμανώς η νόμιμος κυβέρνησις» Και για να αποδείξει τον ισχυρισμό του ανέφερε παραδείγματα νοθείας και βίας που έγιναν στην Αττική και στη Ζάκυνθο. Υποστήριζε ότι το κράτος ήταν ακυβέρνητο και αδιόικητο και στην πολιτική διαφθορά είχε προστεθεί η κοινωνική εξαχρέιωση. Την ώρα της θεραπείας την έβλεπε να πλησιάζει, γιατί το κακό είχε ξεπεράσει κάθε όριο. ... Η κρίση κορυφώθηκε ... Ο Γεώργιος κάλεσε τον Τρικούπη και του ανέθεσε να σχηματίσει κυβέρνηση και να διενεργήσει νέες εκλογές, δείχνοντας έτσι ότι είχε επηρεασθεί από την αρθρογραφία του Τρικούπη.

Η βασιλική ενέργεια όμως ερχόταν σε αντίθεση προς το πνεύμα του «Τις πταίει». Ο Τρικούπης δεν ήταν μέλος της βουλής, ούτε διέθετε σ' αυτή την υποστήριξη κάποιας ομάδας που θα του έδινε το δικαίωμα να διεκδικήσει τον τίτλο του αρχηγού της μειοψηφίας. Εξάλλου οι σχέσεις του με τους άλλους αρχηγούς δεν ήταν καλές. Κανονικά ο Γεώργιος, αν ήθελε να συμμορφωθεί με όσα δίδασκε ο Κουμουνδούρος και υιοθετούσε ο Τρικούπης, έπρεπε να καλέσει τους τρεις ηγέτες που αντιπολιτεύονταν το Βούλγαρη και να τους ζητήσει να σχηματίσουν συμμαχική κυβέρνηση ... Δεν είναι σαφές αν ο Γεώργιος συμμορφώθηκε με συμβουλή που του έδωσε ο Κουντουριώτης και

που του επανέλαβε ο Άγγλος πρεσβευτής ή αν το ένστικτό του του υπαγόρευσε τη λύση, που τον βοήθουσε να ξεπεράσει την κρίση, με την προβολή νέου στόχου στις επιθέσεις της αντιπολιτεύσεως. ...

Όταν ο Γεώργιος τον κάλεσε και του ανέθεσε την κυβέρνηση, κανονικά δε θα έπρεπε να δεχθεί. Θα έχανε όμως την ευκαιρία να επιβληθεί ως ηγετική φυσιογνωμία. Γι' αυτό και δέχθηκε. Εξάλλου διέθετε αποφασιστικό επιχείρημα, για να αποκρούει κάθε κατηγορία ευνοίας. Θα ενεργούσε γνήσιες, ανόθευτες, ελεύθερες εκλογές. ...

Η καινούργια βουλή συνεδρίασε για πρώτη φορά στις 11 Αυγούστου και άκουσε το λόγο που διάβασε ο βασιλιάς και είχε γράψει το Τρικούπης. ...

Η δήλωση αυτή του βασιλιά, για την αρχή της δεδηλωμένης, που τον δέσμευε ηθικά, όχι συνταγματικά, αποτελούσε ουσιαστική κατάργηση του άρθρου 31 («Ο βασιλεύς διορίζει και παύει τους υπουργούς αυτού») και του άρθρου 37, σε ό,τι αφορούσε το δικαίωμά του να διαλύει τη βουλή. Γιατί, αφού δε θα είχε το δικαίωμα να διαλέγει τους υπουργούς του, αλλά θα ήταν υποχρεωμένος να διορίζει όποιους του υποδείκνυε η βουλή, η συμμετοχή του στο σχηματισμό της κυβερνήσεως θα ήταν τελείως τυπική. Θα περιοριζόταν να διαπιστώσει ποιος αρχηγός είχε την πλειοψηφία στη βουλή και σ' αυτόν θα ανέθετε το σχηματισμό κυβερνήσεως. Και αφού η κυβέρνηση θα έπρεπε να έχει τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών, δε διέθετε δυνατότητα διαλύσεως της βουλής χωρίς την συγκατάθεση της πλειοψηφίας. Ο Τρικούπης θέλησε να καθιερώσει στην Ελλάδα το κοινοβουλευτικό σύστημα στην πιο εξελιγμένη μορφή του. Η κυβέρνηση δε θα ήταν απλώς υπεύθυνη απέναντι στη βουλή αλλά και θα ασκούσε την εκτελεστική εξουσία. Έλεγε στη βουλή: «Νομίζω ότι η βουλή αντιπροσώπους αυτής έχει τους υπουργούς· ούτοι δεν είναι μόνον όργανα του στέμματος, αλλά και όργανα της βουλής. Η κυβέρνηση, εκλεγόμενη υπό του στέμματος καθ' υπόδειξιν της πλειοψηφίας της βουλής, είναι επιτροπή εργαζομένη υπό τον έλεγχον της βουλής». Ο Σ. Σβώλος χαρακτηρίζει το βασιλικό λόγο της 11ης Αυγούστου 1875 ως «ιστορικόν», γιατί με αυτόν ο Τρικούπης πρόβαλε το πρότυπο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας έτσι, που θα μπορούσε να αποτελέσει την εποχή εκείνη ιδανικό για τις κοινοβουλευτικές χώρες της Ευρώπης. Δεν αρκέστηκε να υποστηρίξει ότι ο «κοινοβουλευτισμός δεν ήταν μόνον σύστημα πολιτικής ευθύνης των υπουργών, αλλά σύστημα ουσιαστικής ασκήσεως της εκτελεστικής εξουσίας υπό της πλειοψηφίας της βουλής, χρησιμοποιούσης την κυβέρνησιν ως επιτροπήν της», αλλά και εισηγήθηκε να καθιερώσει η ευρεία εκλογική περιφέρεια και η αναλογική αντιπροσωπεία, να ορισθεί η ποινική ευθύνη των υπουργών. Κατά τον Σβώλο, «αι ιδέαι αύται του μεγάλου πολιτικού ευρίσκοντο εις επαφήν και προς την κοινήν γνώμην του τότε πολιτικού κόσμου, ως αποδεικνύει και η συζήτησις επί της απαντήσεως εις τον λόγον του θρόνου, καθ' ην ετονίσθη ότι η «αναγνώρισις» των προνομίων της βουλής και η καθιέρωσις του κοινοβουλευτισμού απετέλουν εφαρμογήν του

«πνεύματος του γράμματος του συντάγματος», ην είχαν ενόρκως υποσχεθή ο βασιλεύς» ...

Οι μεταρρυθμίσεις που καθιέρωνε ο νέος νόμος, εκτός από τη σύντμηση του χρόνου ψηφοφορίας σε μια μέρα (που άρχιζε την ώρα της ανατολής και έληγε την ώρα της δύσεως του ηλίου) ήταν οι ακόλουθες: 1) Ο δημότης δε χρειαζόταν πια να έχει κάποια ιδιοκτησία ή να ασκεί κάποιο επάγγελμα ή επιτήδευμα για να έχει το δικαίωμα να ψηφίσει. Αρκούσε να έχει συμπληρώσει το 21ο έτος της ηλικίας του. 2) Ο εκλόγιμος δεν χρειαζόταν να έχει «εν τη επαρχία αφ' ης εκλέγεται ακίνητόν τινα ιδιοκτησίαν»· αρκούσε να είναι πολίτης Έλληνας, τριάντα χρόνων, που γεννήθηκε ή ήταν εγκαταστημένος επί δυο χρόνια στην επαρχία που εκλεγόταν. 3) Οι εκλογικοί κατάλογοι που χρησιμοποιούνταν ως τη μέρα που δημοσιεύθηκε ο νόμος ακυρώθηκαν. Νέοι κατάλογοι θα συντάσσονταν. Η δικαστική εξουσία θα παρακολουθούσε τη σύνταξη και την αναθεώρησή τους. 4) Αντιπρόσωποι της δικαστικής εξουσίας θα επόπτευαν τη διαδικασία της ψηφοφορίας και θα εξασφάλιζαν τη γνησιότητα του αποτελέσματος. 5) Βαριές ποινές ορίσθηκαν για τους εκλογικούς παραβάτες. 6) Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανακήρυξη κάποιου ως υποψηφίου ήταν η πληρωμή των εξόδων της κάλπης.

I.E.E., τόμ. ΙΓ', σσ. 293-4

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και του παραθέματος:

- α) Να παρουσιάσετε τις συνθήκες μεταβολής της λειτουργίας του κοινοβουλευτισμού και να κρίνετε τη συμβολή του Χ. Τρικούπη σ' αυτήν.
- β) Να τεκμηριώσετε το χαρακτηρισμό του βασιλικού λόγου της 11ης Αυγούστου 1875 από το Σβώλο ως «ιστορικού».